

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**GÜNEYBATI ANADOLU AĞIZLARINDA KİPLİK:
ACIPAYAM, ÇAMELİ VE FETHİYE İLÇELERİ AĞIZLARI
ÖRNEĞİ**

HAZIRLAYAN
Elif Burcu YALÇINKAYA
2030205824

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Talat Dinar

ISPARTA – 2023

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kiplik: Acıpayam, Çameli ve Fethiye İlçeleri Ağızları Örneği” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Elif Burcu YALÇINKAYA
18/07/2023

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Elif Burcu YALÇINKAYA
Öğrenci Numarası	2030205824
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Doç. Dr. Talat DİNAR
Tez Başlığı	Güneybatı Anadolu Ağzlarında Kiplik: Acıpayam, Çameli ve Fethiye İlçeleri Ağzları Örneği
Turnitin Ödev Numarası	2109415067

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 81 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 05/06/2023 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;
% 15 'tir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

18/07/2023
Doç. Dr. Talat DİNAR

(YALÇINKAYA, Elif Burcu, *Güneybatı Anadolu Ağzlarında Kiplik: Acıpayam, Çameli ve Fethiye İlçeleri Ağzları Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2023)

ÖZET

Temelinde konuşmanın öznelliğini barındıran, semantik bir ulam olan kiplik, konuşurun önermeye yönelik tutumunu ifade eden, önermenin gerçeklik derecesini belirlemeye odaklanan ve önermenin geçerliliğini esas alan bakış açılarıyla tanımlanır. Kiplik yaklaşımlarında bu denli çeşitliliğin bulunmasının temel sebebi, kipliğin anlamsal bir ulam olmasının sonucu olarak subjektif olarak ifade edilmeye, algılanmaya ve yorumlanmaya açık olmasıdır.

Konuşucunun ifadelerinin yorumu kimi zaman bariz bir şekilde belliyken kimi zamansa irdelene sonucunda ortaya çıkmaktadır. Konuşucunun ifadesi istek, izin, yetenek, koşul, niyet, süreklilik, kesinlik, şaşkınlık, küçümseme, uyarı, pişmanlık, yakınma vd. birçok kavramı içerebilir. Bu kavramlar biçimbilgisi öğeleri, sözlük öğeleri, söz dizimi öğeleri, tonlama ve bağlamla aktarılır. Bu işaretler, yazılı metinlerde kendini açık bir şekilde göstermezken konuşma dilinde çok daha bariz ve yaygın bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda herhangi bir düzeltmeden geçirilmeden yazıya aktarılmış olan ağız metinleri iyi birer veri kaynağıdır. Kaynak kişinin ifadeleri irdelendiğinde konuşucunun tutumu açık bir şekilde ortaya konulabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı Güneybatı Anadolu Ağzları üzerine hazırlanmış metinlerden hareketle konuşucunun tutumunu değerlendirerek kullandığı ifadeleri tespit etmek ve bu ifadelerde kiplik anlamının sağlanma biçimini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kiplik, Kiplik İşaretleyicileri, Güneybatı Anadolu Ağzları.

(YALÇINKAYA, Elif Burcu, *Modality in Southwestern Anatolian Dialects: The Dialects of Acıpayam, Çameli and Fethiye Districts*, Master Thesis, Isparta, 2023)

ABSTRACT

Modality, which is a semantic category that is based on the subjectivity of speech, is defined by perspectives that express the speaker's attitude towards the states of affair, focus on determining the truth value of the states of affair and are based on the validity of the states of affair. The main reason why there is such diversity in modality approaches is that modality is a semantic category that is open to subjective expression, perception and interpretation.

The interpretation of the speaker's expressions is sometimes obvious, while at other times it emerges upon scrutiny. The speaker's expression may include many concepts such as optative, permission, ability, condition, intention, continuity, certainty, confusion, contempt, warning, regret, complaint, etc. These concepts are conveyed through morphological elements, lexical elements, syntactic elements, intonation and context. While these markings do not show themselves clearly in written texts, they are much more obvious and widespread in oral texts. In this respect, dialect texts that have been transcribed without any correction are useful sources of data. When the source subject's expressions are analyzed, the attitude of the speaker can be clearly revealed.

The aim of this study is to identify the expressions used by evaluating the speaker's attitude based on the texts prepared on Southwestern Anatolian Dialects and to reveal the way modal meaning is provided in these expressions.

Keywords: Modality, Modality Markers, Southwestern Anatolia Dialects.

ÖN SÖZ

Aristo'nun reel, zorunlu ve mümkün önermeleri birbirinden ayırmasından doğan kiplik kavramı, 19. yüzyıla gelindiğinde mantığın ve felsefenin sınırlarını aşarak dil bilime sirayet etmiştir. Dil biliminde kiplik, konuşmacının önerme karşısındaki tutumunu ifade eder. Bu tutumu yansıtma konusunda ağızlardan derlenen metinlerin diğer yazılı metin türlerine göre daha zengin olduğu ve bugüne kadar yapılmış kiplik sınıflamalarının dışında kalan bazı kiplik anlamları barındırdığı fikrinden hareketle çalışma konusu olarak ağız çalışmalarında kiplik seçilmiştir.

Tezin ilk kısmında çeşitli araştırmacıların kip ve kiplik tanımları ele alınmış, kip ve kiplik ilişkisi irdelenmiş, Otto Jespersen, G. von Wright, Bybee vd., van der Auwera ve Plungian, F. R. Palmer ve Nordström'ün kiplik sınıflamalarına yer verilmiş, kiplik türleri ve kiplik işaretleyicileri açıklanmıştır.

İkinci kısımda ise Güneybatı Anadolu Ağızları olarak sınıflanan ağız grubundan seçilen Denizli ili Acıpayam ve Çameli ilçeleri ile Muğla ili Fethiye ilçesi ağız metinlerde kiplik içeren işaretleyicileri tespit edip bu işaretleyicileri Palmer'ın (2001) sınıflaması göz önünde bulundurularak sınıflamak amaçlanmıştır.

Sonuç kısmında ise inceleme sonuçları maddeler hâlinde sıralanmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinden tez sürecinin yürütülmesine kadar her aşamada bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Talat DİNAR'a teşekkürü borç bilirim.

Hayattaki en büyük destekçim, maddi manevi her konuda daima yanımda olan, hakkımı asla ödeyemeyeceğim otuz yıllık eğitimci annem Şenay BAYKURT'a bana kattığı her şey için minnettarım.

Bana olan inancımı asla yitirmeyen, yaşadığım her zorlukta yanımda olan ikizim Uzman Klinik Psikolog Ayşe Burçin YALÇINKAYA'ya sonsuz teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	i
TABLolar DİZİNİ	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	v
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

TANIM VE SINIFLAMALAR

1. KİP.....	2
2. KİPLİK	5
3. KİP VE KİPLİK İLİŞKİSİ	9
4. KİPLİK SINIFLAMALARI	12
4.1. Otto Jespersen'in Kiplik Sınıflaması (1924).....	13
4.2. G. von Wright'in Kiplik Sınıflaması (1951)	14
4.3. Bybee vd.'nin Kiplik Sınıflaması (1994)	15
4.4. van der Auwera ve Plungian'ın Kiplik Sınıflaması (1998).....	17
4.5. F. R. Palmer'in Kiplik Sınıflaması (2001)	18
4.6. Nordström'ün Kiplik Sınıflaması (2010)	19
5. KİPLİK TÜRLERİ	20
5.1. Önerme Kipliği (Propositional Modality)	20
5.1.1. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)	20
5.1.2. Kanıtsallık Kipliği (Evidential Modality)	23
5.2. Eylem Kipliği (Event Modality)	24
5.2.1. Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality).....	24
5.2.2. Devinim Kipliği (Dynamic Modality).....	27
6. KİPLİK İŞARETLEYİCİLERİ	28
6.1. Biçimbilgisi Öğeleri	30
6.1.1. Biçimbirimler	30

6.1.2. Edatlar.....	30
6.1.3. Morfo-sentaktik Ögeler	31
6.1.4. Kiplik Yardımcı Fiiller	31
6.2. Sözlük Ögeleri.....	32
6.2.1. Zarflar	32
6.2.2. İsimler.....	32
6.2.3. Kiplik Yüklemeler.....	33
6.3. Söz Dizimi Ögeleri.....	33
6.4. Tonlama.....	34
6.5. Bağlam	34

2. BÖLÜM

İNCELEME

1. GÜNEYBATI ANADOLU AĞIZLARINDA KİPLİK.....	35
1.1. Önerme Kipliği (Propositional Modality)	35
1.1.1. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)	35
1.1.1.1. Olasılık-Kurgu Kipliği (Speculative Modality).....	35
1.1.1.2. Çıkarım Kipliği (Deductive Modality)	36
1.1.1.3. Varsayım Kipliği (Assumptive Modality).....	37
1.1.2. Kanıtsallık Kipliği (Evidential Modality)	37
1.1.2.1. Aktarım Kipliği (Reported Modality).....	37
1.1.2.1.1. İkinci Elden Aktarım.....	37
1.1.2.1.2. Üçüncü Elden Aktarım	38
1.1.2.1.3. Genel Aktarım.....	39
1.1.2.2. Duyumsal Kiplik (Sensory Modality)	39
1.1.2.2.1. Görsel (Visual).....	39
1.1.2.2.2. Görsel Olmayan (Non-Visual).....	39
1.1.2.2.3. İşitsel (Auditory).....	40
1.2. Eylem Kipliği (Event Modality)	40
1.2.1. Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality).....	40
1.2.1.1. İzin Kipliği (Permissive Modality).....	40
1.2.1.2. Zorunluluk Kipliği (Obligative Modality).....	41
1.2.1.3. Emir Kipliği (Commissive Modality).....	41
1.2.2. Devinim Kipliği (Dynamic Modality).....	43

1.2.2.1. Yeterlilik Kipliği (Abilitive Modality)	43
1.2.2.2. İstek Kipliği (Volitive Modality).....	45
1.3. Diğer Kiplik Turleri	48
1.3.1. Başlangıç Kipliği	48
1.3.2. Bitiş Kipliği	50
1.3.3. Paralellik Bildiren Kiplik	50
1.3.4. Retorik Soruyla Olumsuzluk Bildiren Kiplik.....	50
1.3.5. Yaklaşma Kipliği.....	51
1.3.6. Israrla Kabul Etmeme Bildiren Kiplik	51
1.3.7. Yakınma Kipliği	52
1.3.8. Sitem Kipliği	54
1.3.9. Pişmanlık Kipliği.....	55
1.3.10. Sonradan Farkına Varma Bildiren Kiplik.....	55
1.3.11. Yalvarma Kipliği	55
1.3.12. Dua Kipliği	56
1.3.13. Rica Kipliği	56
1.3.14. Umursamama Bildiren Kiplik	56
1.3.15. ofke/Kızgınlık Kipliği.....	57
1.3.16. Hesap Sorma Kipliği	57
1.3.17. Harekete Geçirme Kipliği.....	57
1.3.18. Tavsiye Kipliği	57
1.3.19. Tehdit/Uyarı Kipliği	58
1.3.20. Boburlenme Kipliği	58
1.3.21. Kasıtlılık Kipliği.....	58
SONUÇ.....	59
KAYNAKÇA	66
OZ GEÇMİŞ	69

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Otto Jespersen'in Kiplik Sınıflaması (1924).....	14
Tablo 2. G. von Wright'in Kiplik Sınıflaması (1951).....	15
Tablo 3. Bybee vd.'nin Kiplik Sınıflaması (1994).....	16
Tablo 4. van der Auwera ve Plungian'ın Sınıflaması (1998).....	17
Tablo 5. F. R. Palmer'in Sınıflaması (2001).....	18
Tablo 6. Nordström'ün Kiplik Sınıflaması (2010).....	19
Tablo 7. Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kiplik İşaretleyicileri	65

KISALTMALAR DİZİNİ

- AA** : Acıpayam Ağzı
ÇA : Çameli Ağzı
FA : Fethiye Ağzı

GİRİŞ

Amaç

Bu çalışmanın amacı Güneybatı Anadolu ağız metinlerini inceleyerek kiplik bildiren ifadeleri tespit etmek, bu ifadelerin hangi kiplik işaretleyicileri tarafından sağlandığını belirlemek ve bu işaretleri sınıflamaktır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Güneybatı Anadolu ağız bölgesi oldukça geniş bir alanı içerdiği ve bu bölge ağızları hakkında yapılan çalışmalar oldukça kapsamlı olduğu için bu çalışma Denizli ili Acıpayam ve Çameli ilçeleri ile Muğla ili Fethiye ilçesiyle sınırlandırılmıştır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Kuramsal çerçeve belirlendikten sonra kiplik literatüründeki çalışmalar incelenmiş ve ağız metinlerinde neredeyse hiç kiplik çalışılmadığının farkına varılmıştır. Araştırma probleminin belirlenmesinin ardından kavramsal çerçeve şekillenmiş ve ortaya şu sorular çıkmıştır: Ağızlarda kiplik nasıl ifade edilir? Kipliğin ağızlardaki işaretleyicileri nelerdir?

Çalışmanın kuramsal kısmı literatür taramasıyla elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu kısımda kipi ve kipliğin ne olduğu tartışılmış, bu iki kavramın birbirleriyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. En çok rağbet gören kiplik sınıflaması olan Palmer'ın (2001) kiplik sınıflaması örneklendirilmiş ve bu sınıflamaya ait kiplik türleri aktarılmıştır. Ayrıca bu sınıflamaya dâhil olmayan kiplik türleri eklenmiştir.

Ağız metinlerinde kiplik içeren örneklerin toplanmasında doküman incelemesi veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler tümdengelimci analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Tümdengelimci analizin ilk aşamasında analiz için çerçeve oluşturulmuş, ilk aşamada elde edilen veriler bir sonraki aşamada işlenmiş ve bu verilerle ulaşılan bulgular sunulmuştur. Son aşamada ise bulgular yorumlanmış, birbirleriyle ilişkilendirilmiş ve tasnif edilmiştir. Elde edilen bu bulgular sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

TANIM VE SINIFLAMALAR

1. KİP

Kiplik son yıllarda dil bilimin en tartışmalı konularından biri hâline gelmiştir. Bunun başlıca sebebi olarak kipliğin pek çok kavramla karıştırılması gösterilebilir. Örneğin kip kavramı, zaman kavramıyla bir tutulmuş, bu iki kavram arasında kesin bir ayırım yapılmamıştır. Yine aynı şekilde kip, kipliği de kapsamış ve çoğu zaman kiplik yerine kullanılmıştır. Bu sebeple kipliğin tanımının yapılabilmesi için önce kiplin tanımlanarak zaman ve kiplik kavramlarından ayrılması gerekmektedir.

Dilaçar (1971, s. 106) kipi “Fiilin gösterdiği süreç’in hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam” şeklinde tanımlar. Dilaçar’a (1971, s. 107) göre kiplin zannedildiği gibi zamanla hiçbir ilgisi bulunmaz. Kip sadece ruh durumunu anlatır. Kiplin belli bir morfeme, biçimbirime bağlı bulunma zorunluluğu da yoktur. Kip, çeşitli biçimbirimlerle belirtilebildiği gibi, tek bir biçimbirim birden fazla kipi karşılayabilir. Buna ek olarak ruh durumlarının sayısı kadar kip bulunmaktadır.

Aksan (1980, s. 103), kip hakkında “Eylemin bildirdiği devinimin, oluşun, kılınışın konuşan açısından ne tarzda, ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma, açıklamada beliren ruh durumudur da denilebilir” ifadesini kullanır.

Kocaman (1981, s. 85) kipi biçimbirimlerle sınırlandırmanın yapısal bir bakış açısı olduğunu, dilsel bütünlüğün salt yapısallıkla sağlanmayacağı görüşündedir. Kocaman’a göre kip, tümcelerüstü birimler göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır. Yani kipi anlamak için dil birimlerinin edimsel değerlerini, kullandıkları bağlamı, öznel ve nesnel bakış açılarını göz önünde bulundurmak gerekir.

Akerson (1994, s. 82), kipi “Konuşmacının, aktardığı içerik karşısındaki tutumudur. Ne var ki bu tutum birbirinden çok değişik bakış açılarına dayanabilir. Gerçek-gerçek değil, bildirme-istek koşul-buyruk, niyet, sitem, inanmama, kesinlik, bir olayın gerçekleşmesinin mümkün olması, istenmesi gibi karşıtlıklar açısından

değerlendirilebilir. Gene başka bir ayırım içeriğin izlenirliği ya da izlenmezliği karşıtlığına dayanabilir” şeklinde tanımlar.

Vardar (2002, s. 135), kipi “Eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu, bir başka deyişle, salt bildirmeye mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği” şeklinde tanımlar ve devam eder: “Zaman terimi gibi kip terimi de gerçekte salt bir nitelik taşımaz. Bir kip, birden çok kipsel değer anlatabilir. Kimi durumlarda sözdizimsel zorunluklara bağlı olarak kipsel değer ortadan kalkabilir. Türkçeye ilişkin betimlemelerde kip kavramı zaman kavramıyla çoğu kez karışır, kip yerine tarz terimini kullanıp zaman yerine kipi kullananlara bile rastlanır” şeklinde tanımlar.

Cevizci'nin (2005, s. 1004), *Felsefe Sözlüğü*'ndeki kip tanımı: “Tarz, tavır, varlık durumu. Bir şeyin var olma, ortaya çıkma ya da sunulma tarzı. Bir şeyin zorunlu, aktüel ya da mümkün olması durumu. Bir şeyin belli bir andaki varlık durumu. Bir şeyin varoluş hâlinde kendini gösteren düzenleniş biçimi. Saf varlığı tikelleştiren ya da bireyleştiren varoluş formu. Niteliklerin birleştirilme tarzı. Bir şeyin anlaşılma, bilinme şekli. Bir şeyin, onu o şey ve başka şeylerden ayrı bir şey olarak tanımamıza imkan veren formu. Bir şeyin bir nitelik, sıfat ya da özelliğe sahip olma şekli ya da tarzı.”

Korkmaz (2009, s. 569), *Türkçe Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*'nde kip hakkında şunu söyler: “Fiiller şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girerler. İşte bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri diyoruz.”

Ek olarak Korkmaz (2009, s. 570), zaman ve kip kavramlarının karıştırılması ve çoğu zaman birbirini yerine kullanılması hakkında kip, şekil ve zaman kavramlarının temelde farklı kavramlar olduğunu ancak kiplerin zaman biçimbirimleriyle birleşmeden varlık gösteremedikleri için bu iki kavramın iç içe geçtiğini belirtir. Korkmaz'a göre kipler varlıklarını zaman biçimbirimleriyle ortaya koymaktadırlar. Bu sebeple kipi şekil ve zaman kavramlarının birleşimi olarak tanımlar.

Kip, Korkmaz'ın *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde (2019, s. 178) “Kök ve gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da

kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını yani nasıl gerçekleştiğini gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi. Burada zaman değil biçim söz konusudur” şeklinde tanımlanır.

Ergin (2009, s. 288), şekil olarak adlandırdığı kipi şöyle tanımlar: “Şekil ekleri fiilin ne şekilde yapıldığını, yani kısacası hareket şekillerini gösteren eklerdir.” Ergin, nesnenin hareketinin birtakım kalıplara ve şekillere dökülerek nesneye bağlandığını ve bu kalıp ve şekilleri karşılamak için fiil kök ve gövdesinin şekil biçimbirimlerini alarak fiil şekilleri veya fiil kipleri dediğimiz gramer şekillerine girdiğini belirtir.

Huber (2013, s. 263), *Dilbilime Giriş*'te anlamsal hatta bildirişimsel bir ulam niteliği yüklediği kipi, tümcedeki olgu veya olayı konuşucunun dile getirme biçimi olarak tanımlar.

Hirik'in (2013, s. 250) kip tanımı “Kip, konuşurun bir önerme karşısında hissettiklerinin, düşündüklerinin, bildiklerinin vs. tümü olabileceği gibi aynı zamanda bahsi edilen önermeyle ilgili konuşurun kendi dışında gerçekleşen bazı durumlar da olabilmektedir. İnsana özgü tüm duygu durumların sayısı kadar kipten bahsetmek mümkündür. İngilizcedeki karşılığı ‘mood’ olarak geçen kip, doğrudan konuşurun ruh durumuyla ilgili bir kavramdır” biçimindedir.

Hirik (2013, s. 246) kip ve zaman terimlerinin aynı kategoriyi ifade eden terimler gibi kullanılmasını doğru bulmaz ve zamanın yalnızca kipi bir alt kategorisi olabileceğini söyler. Hirik'e göre kip daha genel olarak ele alınmalıdır. Çünkü kip korku, üzüntü, olasılık, zorunluluk, yeterlilik, gereklilik, emir gibi pek çok anlam alanını kapsayan bir kavram olduğu gibi zamansal bildirimleri de içeren daha üst bir kategoridir.

Karaağaç (2019, s. 700) kipi “Kip, varlık+eylem ilişkisinde ortaya çıkan bir bilgidir. Kip, eylemin gerçekleşme biçiminin bildirilmesidir. Eylemin zamanı değil, biçimi söz konusudur” sözleriyle tanımlar.

Demirci (2021, s. 139), kip için “Konuşurun veya öznenin olay, iş, fiil, durum karşısındaki tavrını veya durumunu gösteren fakat doğrudan doğruya zaman bildirmeyen çekim hâlidir” tanımını yapar.

Öne çıkan bu tanımlardan yola çıkarak kipin ruh durumu bildiren, zamanı da kapsayan bir kavram olduğu çıkarımı yapılabilir.

2. KIPLİK

Semantik bir ulam olan kiplik hakkında literatürde birçok farklı tanım yapılmıştır. Kipliğin yapısı düşünüldüğünde tanımlardaki bu çeşitlilik pek de şaşırtıcı değildir. Çünkü kiplik, temeli insana dayanan, insanın tutumunu ve duygu durumunu anlatan bir kavramdır. Temelini insan hissiyatından alması kipliğin farklı perspektiflerden yorumlanmasını mümkün kılmıştır. Kipliğin sınırlarının çizilmesi de oldukça zordur çünkü insanın duygularının sınırı ne kadar genişse kipliğin sınırları da o kadar genişir. Ortak bir kiplik tanımında buluşmanın ve bu ulamın sınırlarını çizmenin zorluğunun yanında araştırmacılar kendi kiplik tanımlarını yapmış, hatta diğer araştırmacıların tanımlarını da sınıflamışlardır.

Salkie (2009, s. 79), literatürde kiplik tanımlaması için kullanılan dört farklı yaklaşımı ortaya koyar:

Bu yaklaşımlardan ilki geniş kapsamlı kiplik tanımıdır. Palmer'ın (2001, s. 1) “Kiplik, olayı tanımlayan önermenin durumuyla ilgilidir” tanımını kapsamlı tanıma örnek olarak verir. Salkie'ye göre kapsamlı tanımın zayıflığı, belirsiz olması ve neyi kapsayıp neyi kapsamadığının net olarak belli olmamasıdır.

İkinci yaklaşım sınırlı tanımıdır. Van der Auwera ve Plungian (1998, s. 80) tipolojik çalışmalarında kiplik terimini ‘paradigmatik değişkenler olarak olasılığı ve zorunluluğu içeren anlamsal alanlar’ için kullanmayı önerirler. Ortaya koydukları bu tanım ‘sınırlı tanım’ olarak betimlerler. Salkie'ye göre bu sınırlı yaklaşım birçok araştırmacının kiplik tanımına dâhil etmek isteyebileceği irade ve kanıtsallık gibi anlamsal alanları dışında bırakır.

Üçüncü yaklaşım kipliğin alt başlıklarıyla tanımlanmasıdır. Downing ve Locke (2002, s. 382) tarafından yapılan tanım bu yaklaşıma örnek verilebilir: “Kiplik; olasılık, ihtimal, gereklilik, gönüllülük, zorunluluk, izin gibi kavramları kapsayan anlamsal kategori olarak anlaşılmalıdır.” Bu tanım türü her ne kadar kiplik alanına işaret etse de kiplik sınırlarının çizilmesinde yetersiz kalır.

Son yaklaşım ise kiplik işaretleyicilerine odaklanarak kipliği tanımlamaktan kaçınan yaklaşımdır. Örneğin Coates (1983) derlem üzerinde çalışırken kipliği tanımlamadan yalnızca kipliklerin anlamını ve kullanımını değerlendirir.

Salkie (2009, s. 80), kiplik tanımlaması hakkında “Kesin sınırlarla kabul edilebilir bir tanım sağlamak mümkün değildir, bunun yerine net biçimde tanımlanmış bir çekirdeğe ve belirsiz sınırlara ihtiyacımız var” açıklamasını yapar. Bu demektir ki kipliğin temelini yani çekirdeği diğer öğelerden ayıran ölçütler net bir şekilde belirlenmeli ve kiplik ulamları bu ölçütleri karşılama seviyesine göre derecelendirilmelidir.

Narrog (2005, s. 168), dil bilimsel bir bakış açısından kiplik tanımlarını temel olarak üç farklı şekilde sınıflar:

1. “Kiplik, konuşurun tutumunun, öznelliğinin, görüşlerinin ve duygularının ifadesidir” (Lyons, 1968, 1977; Palmer, 1986; Bybee vd., 1994; Nitta, 1989, 2000).
2. “Kiplik, önerme dışındaki bütün dil bilimsel ifadeleri içerir” (Fillmore, 1968; Gerstenkorn, 1976).
3. “Kiplik, gerçek ve gerçek dışılığın ifadesi ya da gerçekliğin ayrımıdır” (Givon, 1995; Palmer, 1998, 2001; Dietrich, 1992; Narrog, 2002; Nomura, 2003).

Narrog, *On Defining Modality Again* (2005) adlı çalışmasından birkaç yıl sonra *Modality in Japanese* (2009) adlı eserinde kiplik tanım sınıflamasını yeniler.

Narrog (2009, s. 8), kiplik ulamını zaman ve görünüş ulamlarıyla eş değerde bir gramer kategorisi olarak kabul eder. Teorik olarak geçerli kabul ettiği üç kiplik yaklaşımını şöyle sıralar:

1. Kipliği kipsel mantık açısından değerlendiren tanımda kiplik, zorunluluk ve olasılığın bir ifadesi olarak tanımlanır (van der Auwera ve Plungian, 1998). Bu tanım grubu kipsel mantığın doğal dildeki kipsel anlamları kısmen kapsadığı gerekçesiyle en sınırlı tanım alanı kabul edilir. Kiplik çalışmaları olasılık ve gereklilikle sınırlandırılır. Van der Auwera ve diğer araştırmacılar kipliğin tanımı gibi zor bir sorudan kaçınarak kiplik kategorisini kapsamlı bir şekilde tanımlamak yerine olasılık ve gereklilik gibi kolayca tanımlanabilir iki kategoriye daraltırlar.

2. Kipliğin özneliğın ifadesi ya da konuşurun tutumu olarak değeriendirildiği tanım (Palmer, 1986; Bybee vd., 1994). Bu tanım kipsel mantığın karşıtı olarak kabul edilir. Sınırlı ve dar bir alan olarak kabul edilen kipsel mantığın aksine kiplik kategorisinin orantısız bir şekilde genişlemesine ve hatta ses, gürnüş, zaman veya edimsellik gibi konuşucunun tutumuyla güçlü bir şekilde ilişkili olma eğiliminde olan diğer dil bilgisi kategorilerini kapsamasına yol açar.

3. Kiplik, göreceli gerçekliğin ya da gerçeklik-gerçek dışılık ayrımlarının ifadesi olarak tanımlanır (Palmer, 2001). Bu tanım Narrog'a (2009, s. 8) göre en kabul edilebilir olandır. Bu yaklaşım için, özünde birbirinden çok da farklı olmayan olgusalılık, gerçekçilik, gerçek dışılık, tümce anlamlarının geçerliliğinin görelileştirilmesi ve belirsiz geçerlilik gibi çeşitli etiketler kullanılır.

Kamacı Gencer (2018, s. 45), tanım eğilimlerini biçimsel, anlamsal, mantıksal ve felsefi tanım olmak üzere dört başlıkta ele alır:

1. Biçimsel tanımda kipliğin gürnüş ve zamanla ilişkisine odaklanılır. Bybee vd. (1994), Nuyts (2005) ve Coates (1983) biçimbilimsel tanımla ön plana çıkan araştırmacılarıdır.

2. Anlamsal tanımda biçimsel tanımlamada kullanılan kipsel, kipsel eylemler ve kipselleştiriciler gibi dil bilgisel yapılar yerine olasılık, gereklilik, olabilirlik, zorunluluk, izin, yeterlilik, istek gibi anlamsal kategorilere yer verilir. Barbiers (2002), Larreya (2009), Von Fintel ve Iatridou (2006) tarafından anlamsal tanımlama yapılır.

3. Mantıksal tanımda önermenin durumları, varlık, olay, bütünlüklü ifadeler, bilgi durumu ve konuşucu tutumu kavramları ön plana çıkmaktadır. Palmer (2001), Bybee (1986), Frawley (2009) ve Erguvanlı Taylan (1997) mantıksal tanım yaparlar.

4. Felsefi tanımda referans dünyası, gerçek dışı dünya, ifade edilen dünya, yanında kiplik tanımlarında doğruluk, imkân ve zorunluluk gibi felsefi kavramlardan da yararlanmaktadır. Chung ve Timberlake (1985), Çapak (2004) ve Cevizci (2010) kipliği felsefi kavramlarla tanımlayan araştırmacılarıdır.

Coates (1983, s. 3), kipliği tanımlamak yerine örnekler üzerinden analiz yapar ve "Kipliğin tatmin edici bir analizine ulaşmanın tek yolunun bir dizi yazılı ve sözlü metnin dikkatli bir şekilde araştırılması olduğu konusunda Palmer'a (1979)

katılıyorum” diyerek çalışma yöntemini dayanaklandırır. Coates’e göre kiplik hakkında yapılan açıklamaların hiçbiri henüz yeterli bir bütüncüye dayanmamıştır. Coates (1983, s. 11), kipliği anlamak öncelikle belirsizlik kavramını anlamak gerektiğini “Palmer gibi ben de belirsizliğin anlaşılmasının kipliği anlamak için çok önemli olduğunu hissediyorum” şeklinde ifade eder.

Kiefer’in (1987), *On Defining Modality*’deki kiplik tanımları değerlendirmesi: “Kiplik, kimi zaman olasılık ve zorunluluk ifadeleriyle sınırlandırılmış, kimi zaman ise konuşucu tutumlarının ifadesi için örtülü bir terim olarak kullanılmıştır. Kiplik, önermesel tutum ifadelerinin cümledeki göreviyle tanımlanabilir fakat aynı zamanda dil bilimsel olarak tanımlanabilir bir öge sınıfının anlamlarını kapsamak için de alınabilir” (1987, s. 67). (...) “Geleneksel dil biliminde kipliğin özü, genellikle şu gibi ifadelerle tanımlanır: ‘kiplik, konuşucunun gerçeklikle ilişkisidir’, ‘kiplik, konuşucunun durum değerlendirmesini ifade eder’, ‘kiplik, konuşucunun bir durum karşısında bilişsel, duygusal ya da istemli niteliğidir’ ” (1987, s. 73).

Auwers (1998, s. 80), kiplik tanımında tek bir doğru yol olmayacağını, kipliğin birçok farklı şekilde tanımlanabileceğini ifade eder. “Kiplik terimini, paradigmatik değişkenler olarak olasılığı ve zorunluluğu içeren, yani olasılık ve zorunluluk olmak üzere iki olası seçenekle bir paradigma oluşturan anlamsal alanlar için kullanmayı öneriyoruz.”

Bybee vd. (1994, s. 176), kip ve kipliğin, zaman ve görünüş kavramları kadar kolay tanımlanamayacağını savunurlar. Kiplik için genellikle önerilen tanımın kipliğin konuşucuların (öznel) tutum ve görüşlerinin dil bilgiselleştirilmesi olduğunu öne sürerler. Ancak Bybee vd.’e göre son çalışmalar kipliğin önerilen bu tanımından kapsamlı bir kavram olduğunu göstermektedir.

Cevizci’nin (2005, s. 1004), *Felsefe Sözlüğü*’ndeki kiplik tanımı “Bir ifade ya da cümlenin, ilişkili başka bir cümle ya da önermenin ne şekilde, nasıl ya da ne tarzda doğru olduğunu belirtmesi durumu” şeklindedir.

Emeksiz (2008, s. 57), kiplikle ilgili “Kiplik genel bir tanımla dillerde anlamın doğruluk değeri açısından olasılık veya gereklilik olarak kodlanmasıdır” tanımını yapar.

Hirik (2013, s. 250) kipliği “Kiplik, konuşurun dış dünyadan algıladıklarını kendi idrak süzgecinden geçirdikten sonra elde ettiği (ya da tam olarak elde edemediği) bilgilerden hareketle konuşmasına yansıtığı ve konuşmasında kullandığı çeşitli dil işaretleyicilerine denir. (...) Kiplik, konuşurun bir olay veya durum karşısında tutumunu belirten, gösteren, işaretleyen kipsel değeri bulunan işaretleyicilerdir. Konuşmacı, bir olay veya durum karşısında kendi öznel bakış açısını, düşünce ve duygusunu, niyet ya da arzusunu kiplik sayesinde ifade eder” şeklinde izah eder.

Karaağaç (2019, s. 701), kip için yaptığı tanımı kiplik için de kullanır: “Kip, varlık+eylem ilişkisinde ortaya çıkan bir bilgidir. Kip, eylemin gerçekleşme biçiminin bildirilmesidir. Eylemin zamanı değil, biçimi söz konusudur.”

Kerimoğlu’na (2021, s. 6) göre kipliğin güç tanımlanabilen bir kavram olmasının bazı sebepleri vardır:

Bu sebeplerden biri kipliğin semantik bir kavram olmasıdır. Semantik bir kavram olması sebebiyle sınırları belirgin değildir ve kipliğe kesin bir ölçü konulması güçtür. Diğer bir sebep kipliğin belirgin bir işaretleyicisinin olmaması ve kiplik bildiren bazı işaretleyicilerin bağlama göre yorumlanabilmeye açık olmasıdır.

Sonuç olarak kiplik, subjektif ifadesi mümkün olan, öznel duyguların etkili olduğu ve bunun sonucunda farklı perspektiflerden yorumlanabilen anlamsal bir kavram olarak kabul edilebilir.

3. KİP VE KİPLİK İLİŞKİSİ

Kip ve kiplik ayrımına gelindiğinde ise durum biraz daha karmaşık bir hâl alır ve bu iki kavramın arasına sınır çizmek zorlaşır. Öte yandan bazı araştırmacılar, kipliğin kipliği karşılama karşılığında karşı çıkmış ve bu iki kavramı birbirinden ayırmaya çalışmışlardır.

Dilbilim Sözlüğü’nde (İmer vd., 2011, s. 175) “Belli bir söylem ortamında konuşurun iş, olgu, durum karşısındaki tutumunu belirleyen dil bilgisi ulamı” olarak tanımlanan kipliğin aksine kiplik, anlambilimin bir ögesidir. Temeli felsefeye dayanan kiplik, “Bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi” olarak tanımlanır (İmer vd., 2011, s. 176).

Bu iki tanımdan da anlaşılacağı üzere çoğu zaman kip kavramı, dil bilim terminolojisine sonradan dâhil edilen kiplik kavramının yerine kullanılmaktadır. Bu iki kavramı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak oldukça güçtür.

Jespersen, *The Philosophy of Grammar* adlı eserinde kiplerin konuşurun belirli zihin tutumlarını içermesi gerektiğini şu cümlelerle ifade eder: “Bazı durumlarda kip seçimi her ne kadar esas konuşurun tutumu yerine yan tümcenin kendi karakteri ve bağlı olduğu esas tümceyle ilişkisi tarafından belirlense de kiplerin cümlelerin içeriği yerine konuşurun belirli zihin tutumlarını ifade ettiğini söylemek çok daha doğrudur. Ayrıca kipten bahsedildiğinde şunu akılda tutmak oldukça önemlidir: eğer konuşurun tutumu fiil biçiminde gösterilirse bu durumda kip, kavramsal bir kategori değil, sözdizimsel bir kategoridir” (1924, s. 313).

Bybee ve Fleischman’a göre kip, kipsel bir fonksiyona sahip eylemin gramatikal ulamdaki karşılığıdır. Öte yandan kiplik, dillerin anlamsal unsurlarını ifade eden semantik bir alandır (1995, s. 2).

Palmer (2001, s. 1), kip ve kiplik arasındaki farkı şu cümleyle değerlendirir: “Kiplik, zaman ve görünüşten, doğrudan olayın herhangi bir özelliğine değil, tamamen önermenin durumuna atıfta bulunması bakımından farklılık gösterir.”

Corcu (2003, s. 24), kipliği farklı türlerde gramatikal işaretleyicilerle ya da sözlüksel öğelerle ifade edilebilen anlamsal bir ulam olarak, kipi ise çoğunlukla bu anlamsal kategorinin gramatikal işaretleyicilerinden biri olarak tanımlar.

Kip kategorisi, cümlelerin kipsel değerini ifade eden biçimsel bir fiil kategorisi olarak tanımlanır. Dolayısıyla kip, kipliğin dil bilgiselleştirilmiş ifadesidir, tıpkı zaman ulamının (tense) zaman kavramının (time) dil bilgiselleştirilmiş ifadesi olması gibi (de Haan, 2006, s. 33).

Boland (2006, s. 67), kip ve kiplik ayrımını “Zaman, görünüş ve nicelleştirmenin gramatikal ifadeleri esas olarak algılanabilir ve hatırlanabilir olaylar hakkında iletişim için kullanılırken, kipliğin gramatikal ifadeleri esas olarak hayali durum ve olaylar hakkındaki iletişimle ilgilidir” şeklinde açıklar.

Emeksiz (2008, s. 57), kip ve kiplik ayrımını şöyle yapmaktadır: “Kiplik önerme boyutunda yalnızca yüklemi değil tüm tümceyi kapsayan ve bakış açısı

yansıtan anlamsal bir ulamdır ve bu nedenle tek bir dil bilgisel yapıya indirgenemez. Kip ise bu anlamsal ulamın dil bilgiselleşmiş biçimidir.”

Narrog (2009, s. 7), kiplik ulamının kavramsallığını açıklarken “‘Görünüş’e karşı ‘görünümlülük’ ve ‘zaman’a karşı ‘zamansallık’ gibi kavramsal çiftler söz konusu olduğunda, çiftin ilk üyesi genellikle gramatikal kategoride etiketlenirken ikincisi kavramsal kategoride etiketlenir” yorumunu yapar.

Huber, kipsellik olarak adlandırdığı kipliği, kipten şu ifadeyle ayırır: “Kip, sözdizimsel ulam, kipsellik de anlamsal boyut için kullanılır. Başka bir deyişle kip, kipselliğin dilin biçimbilim yapısında kurallaştırılması, çekimli eylemde biçimbirimle imlenmesidir” (2013, s. 263).

Demirci (2021, s. 140), ontolojik bir olgu olarak kabul ettiği kiplin dile fiil üzerinden yansıdığını söyler ve kipi, öznenin ruh hâli, modu veya içinde bulunduğu durum olarak tanımlar. Demirci, Türkçede gereklilik, şart, emir ve istek gerçekliklerinin morfolojik unsurlarla gösterildiğini ancak sabır, öfke, cesaret, tehdit, rahatlık, çekingenlik, alay, umursama, lakaytlık, şüphe, kesinlik, kararlılık, iltifat, teşvik vb. ruh hâllerinin morfolojik unsurlarla karşılanmadığını ve bu duygu durumları yansıtmak için mecburen kiplik adı verilen leksikal birimleri kullanmak zorunda kaldığımızı ifade eder.

Kerimoğlu (2021, s. 2), kip ve kipliğin iki farklı kategori olarak düşünülmesine karşı çıkar. “Kiplik literatürde aradaki fark üzerinde durulsa da kip ve kipliğin parça-bütün ilişkisi düzeyinde bir ilişkiye dayanması gerektiğini belirtmek gerekir. Temelde bir farklılıktan değil, işaretleyicilerin niteliğinden söz etmek daha doğru olur.”

Kiplik yalnızca morfolojik araçları kullanan dar bir semantik alanı değil; tonlama, morfo-sentaks vb. araçları da kullanan geniş bir anlam alanını kapsar. Kip ise bu alanın yalnızca morfolojiye dayanan küçük bir bölümüdür (Kerimoğlu, 2021, s. 2).

Benzer (2021, s. 126), kip ve kiplik farkını “Kip kavramı konuşucu için atanmış bir değerdir. Türkçedeki buyruk, istek, dilek-şart, gereklilik kipleri için konuşucu atanmış belli ekleri kullanmak mecburiyetindedir. Kiplik kullanımı için ise konuşucu atanmışları değil, seçilmiş ekleri kullanır. Seçim kullanıcıya aittir. Sınır ise kipteki gibi dört kullanımla sınırlı değildir. Konuşucu ve dinleyici öznel tutumlarına dayalı olarak bir kiplik türü seçer. Ekler kiplik işlevleri bakımından konuşucunun öznel tutumlarını

yansıtır. (...) Kip nesnel, kiplik ise öznel bir tutumu yansıtır. Bu sebeple kip sayısı sınırlı, kiplik sayısı ise konuşucu ve dinleyiciye göre tercih edilebildiğinden sınırsız olmamakla kipe oranla daha fazladır” cümleleriyle açıklar.

Demirel (2018, s. 85), kip ve kiplik ilişkisini “Kip ve kiplik arasında temel bir ayırmadan ziyade kavramsal ve dil bilgisel düzeyde bir ilişkiden söz edebiliriz. Kiplik genelde kavramsal bir kategori olarak ele alınırken kip dil bilgisel bir kategori olarak görülür ve kip sistemine sahip dillerde, kipler kipliğin dil bilgeselleşmiş hâlidir” şeklinde değerlendirir.

Sonuç olarak kiplik anlamsal bir ulam, kip ise bu ulamın gramatikal işaretleyicisi olarak kabul edilebilir.

4. KİPLİK SINIFLAMALARI

Kipliği kendi ölçütlerine göre değerlendiren araştırmacıların bu ulamı sınıflama biçimleri de birbirinden farklıdır. Jespersen (1924), Wright (1951), Bybee vd. (1994), van der Auwera ve Plungian (1998), Palmer (2001), Boland (2006), Nuyts (2006), Nordström (2010) kiplik sınıflaması yapan araştırmacılardan birkaçıdır.

Boland (2006, s. 67), kiplik kategorilerini tanımlamak için işlem, kapsam ve kaynak olmak üzere üç parametreye ihtiyaç duyulduğunu söyler. Boland’a (2006, s. 68) göre kiplik alanının sınırları fikir birliğiyle belirlenememiş olsa da bazı ayrımlar genel kabule uymaktadır:

İlk olarak kipliğin zorunluluk ya da olasılık kavramlarını ifade ettiğini iddia eder. Bu karşıtlık işlem ölçütü olarak ele alınmaktadır. Boland, işlemi olasılık (potentiality), istek (disposition), zayıf gereklilik (weak necessity) ve gereklilik (necessity) olarak sınıflar.

İkinci olarak, kiplik alanındaki genel ayırım bilgi (epistemic), yükümlülük (deontic), devinim (dynamic) veya kök (root) anlamlar arasında olur. Genel tanımlara göre bilgisel anlamlar, konuşurun önermesel içeriğinin gerçekliği hakkındaki bilgisiyle; yükümlülük anlamlar, izin ve zorunluluk kavramlarıyla; devinim anlamlar, katılımcıların içsel nitelikleriyle ilişkilidir. Bu ayrımlar kaynak parametresi olarak ele alınmaktadır. Boland, kaynak parametresini içsel, dışsal ve bilgisel olarak sınıflar.

Son olarak üçüncü parametre, kapsamdır. Her ne kadar öznel, nesnel ve hedef odaklı kiplik kavramlarıyla ilişkili olsa da kapsam kavramı nadiren kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılar kiplik türlerini kapsam temelinde sınıflarken öznel terimini konuşmacının önermeye yönelik tutumu veya bağlılık derecesiyle ilişkilendirirler.

Nuyts (2006, s. 2), geleneksel literatürde kipliğin üç anlamsal boyuttan oluştuğunu iddia eder: devinim (dynamic), yükümlülük (deontic) ve bilgi (epistemic) kipliği.

Devinim (dynamic) kipliği, tümcenin özne-katılımcısına bir kapasite atfedilmesi olarak tanımlanabilir. Genellikle katılımcının içsel özelliklerinden kaynaklanan yeterliliği olarak nitelendirilir.

Yükümlülük (deontic) kipliği, izin ve zorunluluk kipliği olarak tanımlanır. Ayrıca ifade edilen durumun ahlaki istenilebilirlik derecesi olarak da tanımlanabilir.

Bilgi (epistemic) kipliği, ifade edilen durumun geçerlilik olasılığı hakkındadır. Başka bir deyişle, durumun olasılık derecesini ifade eder.

4.1. Otto Jespersen'in Kiplik Sınıflaması (1924)

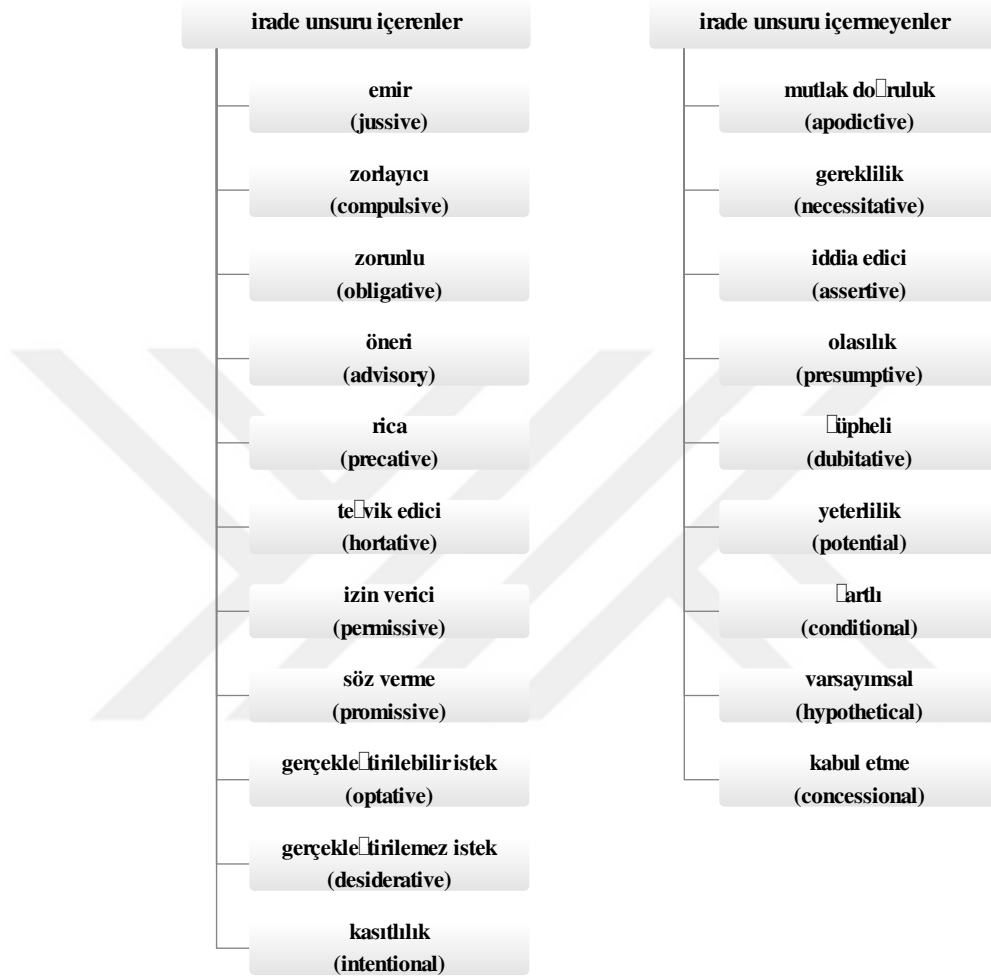
Jespersen (1924, s. 313), kiplik kavramından tam olarak söz etmese de kip olarak adlandırdığı konuşur tutumlarının kavramsal değil, sözdizimsel bir kategori olduğundan bahseder.

Jespersen (1924, s. 319) kendisinden önceki mantık temelli kip ve kiplik sınıflamalarını değerlendirir:

Wolff'un ontolojisi, olasılık (possibility), gereklilik (necessity) ve olumsuzluk (contingency) kategorilerine; Kant'ın kiplik başlığı olasılık (possibility), var oluş (existence) ve gereklilik (necessity) kategorilerine; Hermann'ın sınıflaması, nesnel olasılık (objective possibility), öznel olasılık (subjective possibility), nesnel gereklilik (objective necessity) ve öznel gereklilik (subjective necessity) kategorilerine; Deutschbein'in sistemi ise düşünce (kognitativus), istek (optativus), gönüllülük (voluntativus), beklenti (expectativus) kategorilerine ayrılır.

Jespersen son olarak kendinden sonraki araştırmacılar için kaynak teşkil edecek kendi sınıflamasını yapar (1924, s. 820):

Tablo 1. Otto Jespersen'in Kiplik Sınıflaması (1924)

4.2. G. von Wright'ın Kiplik Sınıflaması (1951)

Von Wright (1951, s. 1) kiplik sınıflamasında dört kategori belirler.

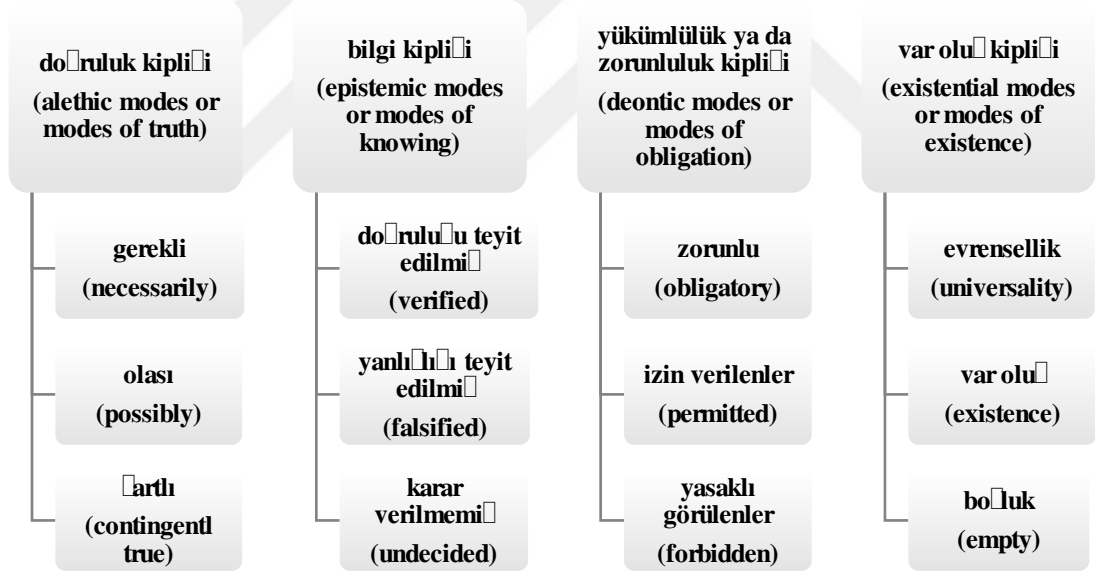
İlk kategori olan doğruluk kipliğinin (alethic modes or modes of truth) iki alt türü vardır. İlk tür önermenin doğruluğuyla ilgilenir. Önerme zorunlu (necessarily), olası (possibly) ya da şartlı (contingently) şekillerde doğru olabilir. İkinci tür bir özelliğın bir şeyde bulunup bulunmamasıyla ilgilidir. Yine aynı şekilde önerme zorunlu (necessarily), olası (possibly) ya da şartlı (contingently) şekillerde bulunabilir.

İkinci kategori olan bilgi kipliği (epistemic modes or modes of knowing), doğruluğu teyit edilmiş (verified/known to be true), yanlışlığı teyit edilmiş (falsified/known to be false) ya da karar verilmemiş (undecided) olmak üzere üç alt türe ayrılır.

Üçüncü kiplik olan yükümlülük ya da zorunluluk kipliğinin (deontic modes or modes of obligation) alt türleri, zorunlu (obligatory: ought to), izin verilenler (permitted: may) ya da yasaklı görülenler (forbidden: must not).

Dördüncü kiplik türü olan var oluş kipliği (existential modes or modes of existence) esasen modal mantığın bir türü olarak kabul edilmemektedir. Var oluş kipliğinin alt türleri evrensellik (universality), var oluş (existence) ve boşluktur (emptiness).

Tablo 2. G. von Wright'ın Kiplik Sınıflaması (1951)

4.3. Bybee vd.'nin Kiplik Sınıflaması (1994)

Bybee vd. (1994, s. 177) kiplik türlerine yeni bir bakış açısı getirmiş ve kipliği dört kategoride sınıflamışlardır:

İlk kategori literatüre Bybee vd. tarafından eklenen eyleyici odaklı (agent-oriented) kipliktir. Eyleyici odaklı kiplik, zorunluluk (obligation), gereklilik

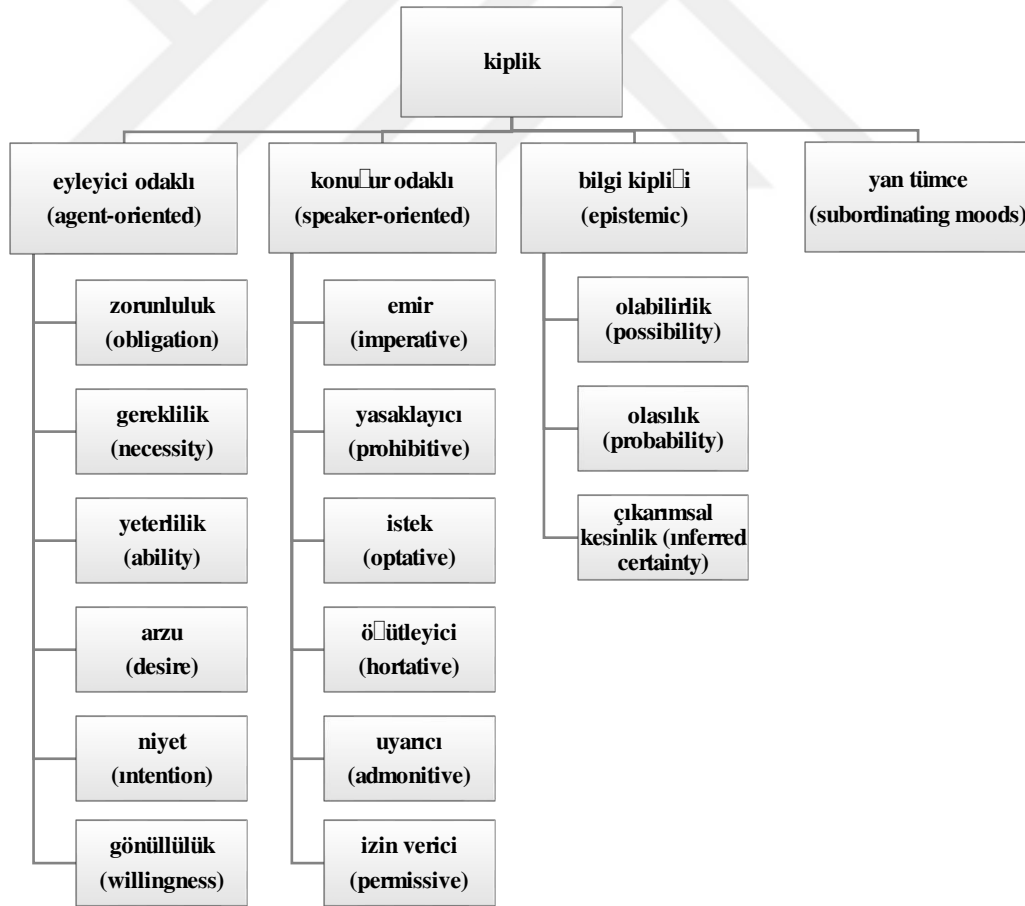
(necessity), yeterlilik (ability), arzu (desire), niyet (intention), gönüllülük (willingness) alt türlerine ayrılır.

İkinci kategori konuşur odaklı (speaker-oriented) kipliktir ve emir (imperative), yasaklayıcı (prohibitive), istek (optative), öğütleyici (hortative), uyarıcı (admonitive), izin verici (permissive) alt türlerine ayrılır.

Üçüncü kategori olan bilgi (epistemic) kipliği üç alt türe ayrılır: olasılık (possibility), güçlü olasılık (probability) ve çıkarımsal kesinlik (inferred certainty).

Bybee vd. (1994, s. 180) tarafından literatüre kazandırılan bir diğer ifade yan tümce kipliğidir (subordinating moods). Konuşucu odaklı kiplikle bilgi kipliğini ifade etmek için kullanılan benzer formlar çoğu zaman belirli türdeki yan tümcelerdeki fiilleri işaretlemek için de kullanılması yan cümle kipliğini ifade eder.

Tablo 3. Bybee vd.'nin Kiplik Sınıflaması (1994)

4.4. van der Auwera ve Plungian'ın Kiplik Sınıflaması (1998)

van der Auwera ve Plungian (1998, s. 80), kiplik sınıflamasını olasılığa ve zorunluluğa dayandırır. Bu iki anlamsal alan odağında dört tür belirlerler.

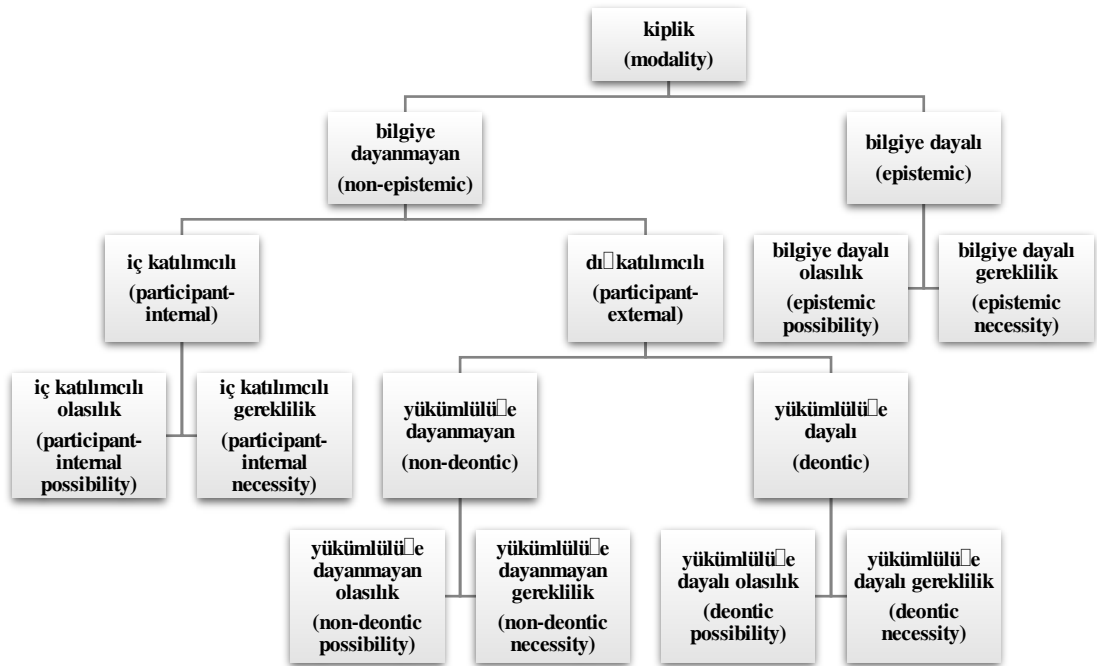
Bu türlerden ilki iç katılımcılı (participant-internal) kipliktir. İç katılımcılı kiplik terimi katılımcının dâhil olduğu bir tür olasılığı ve zorunluluğu ifade eder. Olasılık durumunda katılımcının yeteneği (kapasitesi), zorunluluk durumunda ise katılımcının içsel gereksinimi söz konusudur.

İkinci tür kiplik dış katılımcılı (participant-external possibility) kipliktir ve katılımcının dışında meydana gelen bir olasılığı veya zorunluluğu ifade eder.

Üçüncü tür olan yükümlülüğe dayalı (deontic) kiplik, dış katılımcılı kipliğin özel bir kullanım şeklidir. Yükümlülüğe dayalı kiplik, katılımcının olaylara katılmasına izin veren ya da onu buna zorlayan, katılımcı dışında kalan yetkilendirici veya zorlayıcı koşulları tanımlar.

Son kiplik türü bilgi (epistemic) kipliğidir. Bilgi kipliği konuşucunun bir yargısına atıfta bulunur. Bu yargıya göre önermenin belirsiz (uncertainty) mi olası (probability) mı olduğuna karar verilir.

Tablo 4. van der Auwera ve Plungian'ın Kiplik Sınıflaması (1998)

4.5. F. R. Palmer'ın Kiplik Sınıflaması (2001)

Palmer (2001, s. 8), *Mood and Modality* adlı eserinin 2001 baskısında kipliği önerme kipliği (propositional) ve eylem kipliği (event) olmak üzere iki ana kategoriye ayırır.

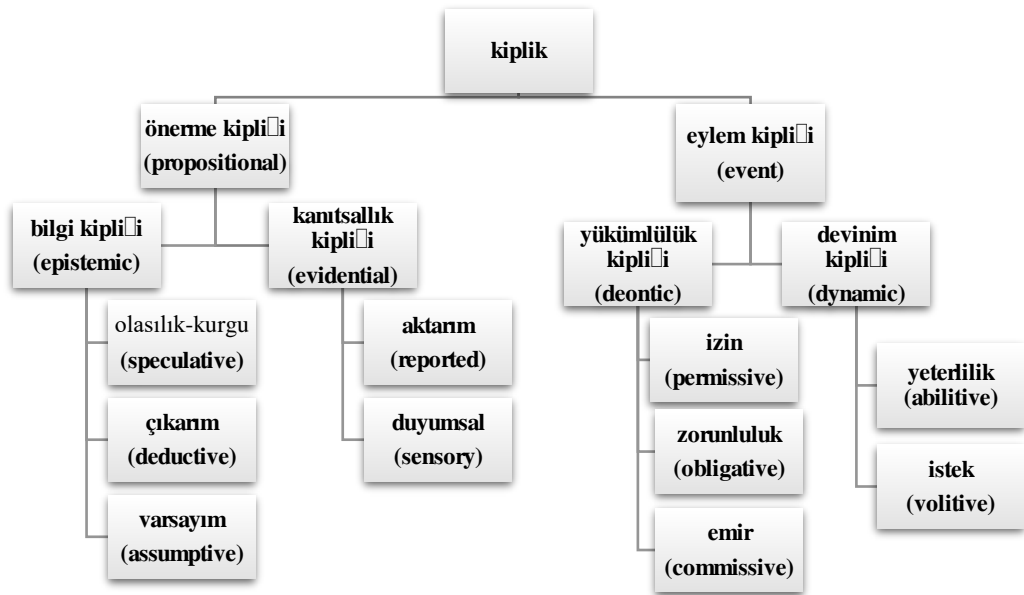
Bilgi (epistemic) ve kanıtsallık (evidential) kiplikleri önerme kipliğinin iki ana türüdür. Bilgi kipliği konuşucunun önermenin gerçek durumuyla ilgili yargılarını ifade ederken kanıtsallık kipliği önermenin gerçek durumu hakkında sahip olduğu kanıtları ifade eder.

Bilgi kipliğinin üç alt türü bulunmaktadır: olasılık-kurgu (speculative), çıkarım (deductive) ve varsayım (assumptive).

Kanıtsallık kipliğinin aktarım (reported) ve duyumsal (sensory) olmak üzere iki alt türü bulunur.

Yükümlülük (deontic) ve devinim (dynamic) eylem kipliğinin iki ana türüdür. Bu iki kiplik türü arasındaki en temel fark yükümlülük kipliğinde koşullandırma faktörleri bireyin dışındayken devinim kipliğinde koşullandırma faktörleri içseldir. Yani yükümlülük kipliği, harici bir kaynaktan edinilen izin (permissive), zorunluluk (obligative) veya emir (commissive) ile ilgiliyken devinim kipliği, ilgili bireyin kendi yeterliliği (abilitive) veya isteği (volitive) ile ilgilidir.

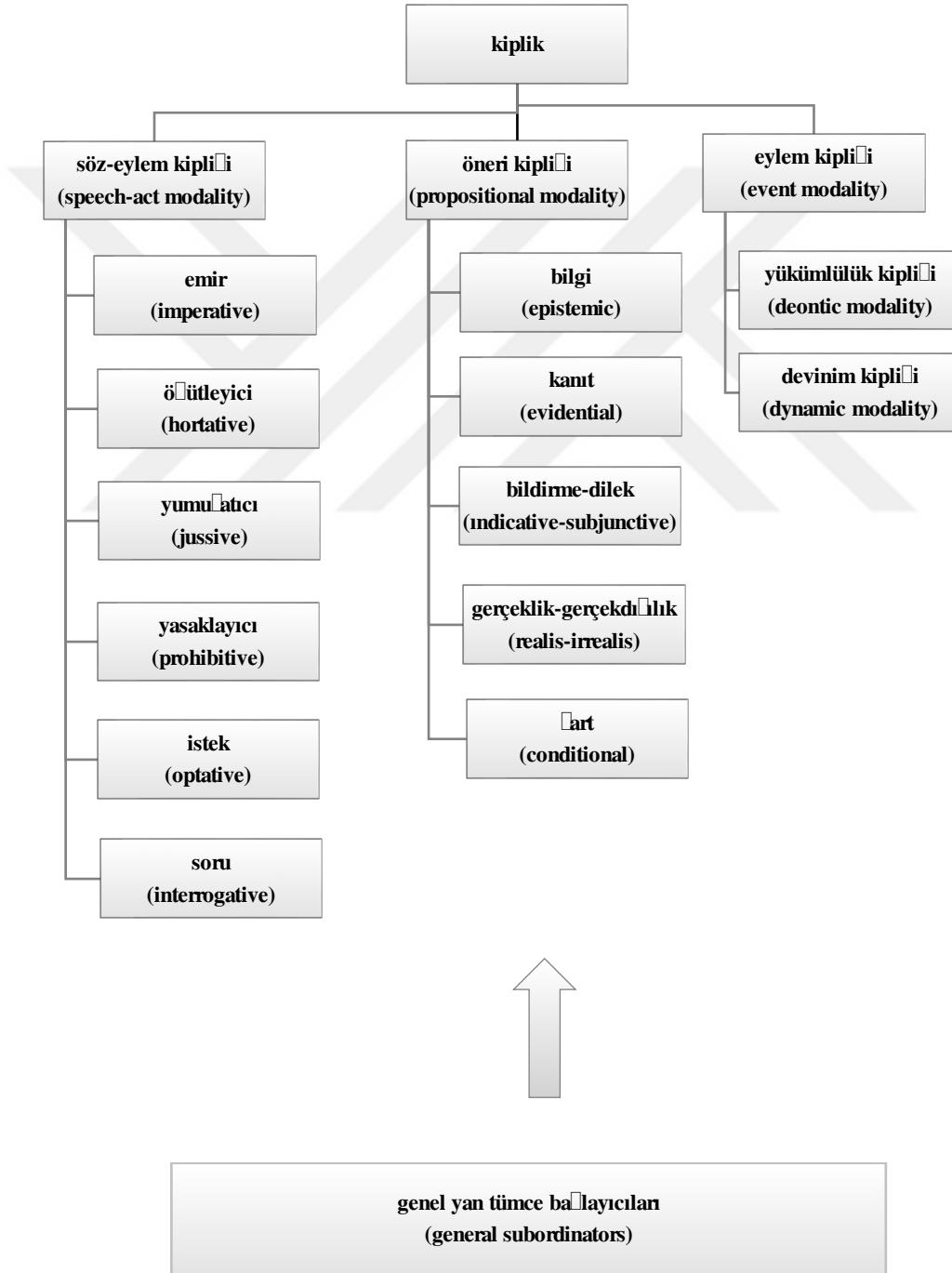
Tablo 5. F. R. Palmer'ın Kiplik Sınıflaması (2001)

4.6. Nordström'ün Kiplik Sınıflaması (2010)

Nordström (2010, s. 47) yardımcı cümle kipliğini ele alan çalışmasında öneri kipliği (propositional modality) ve eylem kipliği (event modality) kategorilerinin yanında söz-eylem kipliği (speech-act modality) adında yeni bir kiplik kategorisi ortaya atar.

Tablo 6. Nordström'ün Kiplik Sınıflaması (2010)

5. KIPLİK TÜRLERİ

5.1. Önerme Kipliği (Propositional Modality)

5.1.1. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)

Palmer (2001, s. 8), bilgi (epistemic) kipliğini kanıtsallık (evidential) kipliğiyle birlikte önerme kipliğinin iki alt türü olarak sınıflar.

Konuşucunun önermenin gerçek durumuyla ilgili yargılarını ifade ettiğini iddia ettiği bilgi kipliğini üç alt türe ayırır: olasılık-kurgu (speculative), çıkarım (deductive) ve varsayım (assumptive).

Olasılık-kurgu belirsizliği ifade eder, çıkarım gözlemlenebilir kanıtlardan bir çıkarımı ifade eder, varsayım ise genel olarak bilinenlerden çıkarımı belirtir (Palmer, 2001, s. 24).

Palmer (2001, s. 25), bilgi kipliğinin alt türlerini şu cümlelerle örneklendirir:

1. John ofisinde olabilir. (John may be in his office.)
2. John ofisinde olmalı. (John must be in his office.)
3. John ofisinde olacaktır. (John'll be in his office.)

İlk cümlede konuşucu, John'un ofisinde olup olmadığından emin değildir, bu bizi olası sonuca götürür.

İkinci cümlede konuşucu, ofis ışıklarının açık olduğu, John'un evde olmadığı gibi kanıtlara dayanarak kesin bir karar verir. Kanıtlara dayandırılarak ulaşılan bu sonuç tek olası sonuçtur.

Üçüncü cümlede ise yargı, John hakkında işine her zaman saat sekizde başladığı, John'un işkolik olduğu gibi genel olarak bilinenlere dayanmaktadır. Bilinenlere dayanılarak ulaşılan sonuç ise makul bir sonuçtur.

de Haan (1997, s. 4), Palmer'ın izinden giderek kipliği, bilgi (epistemic) ve yükümlülük (deontic) olmak üzere iki kategoriye ayırır ve bu iki kavramın birer dil bilimsel kavram olarak kullanımını, kipi "irade unsuru içerenler" ve "irade unsuru içermeyenler" olarak kategorize eden Jespersen'e (1924) dayandırır.

İrade unsuru içermeyenler; mutlak doğruluk (apodictive), gereklilik (necessitative), iddia edici (assertive), olasılık (presumptive), şüpheli (dubitative), yeterlilik (potential), şartlı (conditional), varsayımsal (hypothetical), kabul etme (concessional) alt kategorilerinden oluşur (Jespersen, 1924, s. 321).

Jespersen tarafından “irade unsuru içermeyenler” olarak tanımlanan kiplik türü, günümüzde bilgi kipliği olarak adlandırılır.

de Haan (1997, s. 5) bilgi kipliğini “konuşucunun görüşü ya da tutumu” olarak tanımlamanın çok geniş bir alana götürdüğünü iddia eder. Buna ek olarak bazı dillerde bir olay veya durumdan memnuniyetin veya memnuniyetsizliğin ifadesi gibi kavramları da içerdiğini öne sürer.

Frawley (1992, s. 406), bilgi kipliğini, konuşucunun bir önermenin gerçek durumu ve olasılığı hakkındaki yargısını ifade etmek için sahip olduğu yapısal ve anlamsal kaynaklar olarak tanımlar.

Bilgi kipliği, gerçeğin ifadesiyle ilgilidir ancak bu gerçek konuşucunun göreceli gerçeğidir. Bu kiplik türü konuşucuyu önermeye bağlar. Konuşucunun bilgi ya da inanç durumunu önermenin içeriğiyle ilişkilendirerek gerçeği görelileştirir. (Frawley, 1992, s. 407).

Aynı zamanda bilgi kipliği, şu kavramları ifade etmek için de oldukça kullanışlı bir terimdir: olasılık (possibility), gereklilik (necessity), çıkarım (inference), inanç (belief), rapor (report), söylenti (hearsay), sonuç (conclusion), tümdengelim (deduction), görüş (opinion), taahhüt (commitment), tahmin (speculation), alıntı (quotation), şüphe (doubt), kanıt (evidence) ve kesinlik (certainty) (1992, s. 407).

Bybee vd.’e (1994, s. 179) göre bilgi kipliği, konuşucunun önermenin doğruluğu hakkındaki görüşlerini bildirir. Bu kiplik türü, olabirlik (possibly), olasılık (probability) ve çıkarımsal kesinlik (inferred certainty) olmak üzere üç kategoriye ayrılır ve bu kategoriler şu cümlelerle örneklendirilir:

Olabilirlik, önermenin doğru olmasının mümkün olduğunu gösterir.

1. Onları masaya koymuş olabilirim; kapıda değiller. (I may have put them down on the table; they're not in the door.)

Olasılık, önermenin doğru olma ihtimalinin yüksek olduğunu gösterir.

2. Fırtına yarına kadar diner. (The storm should clear by tomorrow.)

Çıkarımsal kesinlikte ise konuşucunun önermenin doğru olduğunu varsayması için güçlü sebepleri vardır ve ilk ikisinden daha güçlü bir olasılığı gösterir.

3. New York'tan San Francisco'ya 600 dolardan daha ucuza gitmenin bir yolu olmalı. (There must be some way to get from New York to San Francisco for less than \$600.)

van der Auwera ve Plungian'a (1998, s. 81) göre bilgi kipliği, konuşucunun bir yargısına atıfta bulunur. Bu yargıya göre önermenin belirsiz (uncertainty) mi olası (probability) mı olduğuna karar verilir.

1. John gelmiş olabilir. (John may have arrived.)

2. John gelmiş olmalı. (John must have arrived.)

İlk örnekte John'un gelip gelmediği belirsizdir. Konuşucunun yargıya başka yargılar sonucunda (örneğin John'un güvenilirmez biri olması gibi) varması sebebiyle John'un gelmiş olması yalnızca bir ihtimaldir ve konuşucunun yargısı tamamen olabirliğe dayanır. van der Auwera ve Plungian bu durumu bilgiye dayalı olasılık (epistemic possibility) olarak adlandırır.

İkinci örnek ise gereklilikle ilgilidir. Çünkü bazı yargıların sonuçlarına göre (John'un bisikletle geldiğinde bisikletini ağaca bağladığı ve bisikletin şu an ağaca bağlı olduğu kanısı gibi) John'un gelişi gereklidir. van der Auwera ve Plungian bu durumu bilgiye dayalı gereklilik (epistemic necessity) olarak adlandırır.

Nuyts (2006, s. 6), bilgi kipliğini, cümlede ifade edilen durumun gerçekleşme olasılığının konuşucu tarafından değerlendirilmesi olarak tanımlar. Başka bir deyişle, durumun olasılık derecesi olarak ifade edilir.

1. Birisi kapıyı çalıyor. Bu John olacak. (Someone is knocking at the door. That will be John.)

2. Bu el yazmasının okunması çok zor. Belki biraz ışık yardım edebilir. (This manuscript is damned hard to read. Maybe some more light can help.)

İlk cümlede yardımcı fiille, ikinci cümlede ise zarfla durumun olasılık derecesi belirtilmiştir.

Narrog'a (2009, s. 10) göre bilgi kipliği, konuşucunun bir durumun gerçek olma olasılığına ilişkin yargısını ifade eder.

1. Bu en iyi çözüm olmalı. (This should be the best solution.)

2. Muhtemelen çoktan eve dönmüştür. (She's probably back home already.)

Her iki örnekte de önerme, önermenin gerçek olma olasılığına değer biçen kiplik ifadesi tarafından gerçek dışı olarak kabul edilir. Durumun gerçekliği ya da gerçek dışılığı konuşucunun dış dünyaya dair bilgisine dayanır.

5.1.2. Kanıtsallık Kipliği (Evidential Modality)

Palmer (2001, s. 8), kanıtsallık (evidential) kipliğini bilgi (epistemic) kipliğiyle birlikte önerme kipliğinin iki alt türü olarak sınıflar. Kanıtsallık kipliğiyle konuşucunun önermenin gerçek durumu hakkında sahip olduğu kanıtları ifade eder.

Kanıtsallık kipliğinin aktarım (reported) ve duyumsal (sensory) olmak üzere iki kategorisi vardır. Aktarım; ikinci elden aktarım, üçüncü elden aktarım ve genel aktarım alt türlerinden oluşur. Duyumsal kiplik ise görsel (visual), görsel olmayan (non-visual) ve işitsel (auditory) alt türlerinden oluşur (Palmer, 2001, s. 22).

Palmer'a (2001, s. 8) göre beş tür kanıt vardır: "genel bilgi", "ilk elden kişisel deneyim (genellikle görseldir)", "işitsel kanıt", "söylenti (kulaktan dolma)" ve "ıkarım". Bunların ilk dördü kanıtsallığa ait olan genel aktarım, görsel, işitsel, aktarım kategorilerini örneklendirirken, sonuncusu olan çıkarım, bilgi kipliğine ait çıkarım kategorisinin örneğidir.

Nuyts (2006, s. 10), kanıtsallık kipliğini, durum hakkında elde edilen bilginin kaynağı ya da bilgiyi aktaran kişinin genel bilgi altyapısı olarak niteler.

Kanıtsallığın bilgi kaynakları dört grupta ele alınır:

1. Konuşucunun kendi duyu organları aracılığıyla doğrudan algılaması (genellikle deneyimsel olarak adlandırılır):

Son zamanlarda oldukça keyifsiz olduğunu fark ettim. (I've noticed that he's quite down lately.)

2. Doğrudan algılanan diğer bilgilere dayanarak dolaylı olarak çıkarılan (çıkarımsal):

Görünüşe göre ofisinde - en azından ceketi burada asılı ve içeriden sesler duyuyorum. (Apparently he's in his office – at least, his coat is hanging here and I hear voices inside.)

3. Diğer genel arka plan bilgilerinden türetilmiş veya bunlarla uyumlu olan (gerekçeli):

Açıklamanız kulağa çok mantıklı geliyor. (Your explanation sounds very plausible.)

4. Başkalarından elde edilen (kulaktan dolma veya söylenti):

Onun bu yıl sınıf yarışmasını kazandığını duydum. (I hear he's won the class competition this year.)

van der Auwera ve Plungian'a (1998, s. 85), göre kanıtsallık durumu, konuşucunun sahip olduğu kanıtın kaynağı ve türüyle ilgilidir.

de Haan (1997, s. 5), kanıtsallık kipliğini ayrı bir kategori olarak almak yerine “hükümler” ve “kanıtlar” olmak üzere iki alt başlık hâlinde bilgi kipliğinin altında toplar.

Hükümler, bir olay veya durumun doğruluğuna ilişkin olasılık ve olabilirlik kavramlarını ifade ederken kanıtsallık kategorisi, konuşmacının konuşma edimini gerçekleştirmek için sahip olduğu kanıtın türünü ifade eder.

Bu kanıt birinci elden (konuşucunun söz edimi için bir tür kanıtı vardır) ya da ikinci elden (konuşucunun olay hakkında bilgisi yoktur ancak söz edimi için başka bir kaynaktan bilgi sahibidir) olabilir.

5.2. Eylem Kipliği (Event Modality)

5.2.1. Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality)

Palmer (2001, s. 9), yükümlülük (deontic) kipliğini devinim (dynamic) kipliğiyle birlikte eylem (event) kipliğinin alt kategorileri olarak kabul eder. Palmer,

yükümlülük kipliğini şöyle tanımlar: “Yükümlülük kipliğinde koşullandırma faktörleri bireyin dışındadır. Yani yükümlülük kipliği, dışarıdan edinilen izin veya zorunluluk ile ilgilidir.”

1. John şimdi gelebilir. (John may/can come in now.) (izin)
2. John şimdi gelmeli. (John must come in now.) (zorunluluk)

Yükümlülük kipliği, kurallar ya da yasalar gibi bir tür dış otoriteden kaynaklansa da muhataba izin veren ya da yükümlülük getiren otorite, konuşucunun kendisidir.

Bu demektir ki yükümlülük kipliği genellikle bir tür otoriteye bağlıdır, ki bu otorite çoğunlukla konuşucunun kendisidir (2001, s. 70).

de Haan (1997, s. 4), bilgi kipliğiyle beraber kiplik kategorisinin iki ulamından biri olarak kabul ettiği yükümlülük kipliğinin Jespersen (1924) tarafından “irade unsuru içerenler” olarak tanımlandığını ifade eder.

İrade unsuru içerenler; emir (jussive), zorlayıcı (compulsive), zorunlu (obligative), öneri (advisory), rica (precativ), teşvik edici (hortative), izin verici (permissive), söz verme (promissive), gerçekleştirilebilir istek (optative), gerçekleştirilemez istek (desiderative), kasıtlılık (intentional) alt kategorilerinden oluşur (Jespersen, 1924, s. 320).

Jespersen tarafından “irade unsuru içerenler” olarak tanımlanan kiplik türü, günümüzde yükümlülük kipliği olarak adlandırılır.

van der Auwera ve Plungian (1998, s. 81), yükümlülük kipliğini katılımcının olaylara katılmasına izin veren ya da onu buna zorlayan, katılımcı dışında kalan yetkilendirici veya zorlayıcı koşullar olarak tanımlar.

1. John şimdi gidebilir. (John may leave now.)
2. John şimdi gitmeli. (John must leave now.)

İzin (permission) durumu ilk cümlede örneklendirilmiştir. John’un ayrılması bir otoriteye ya da birtakım kurallara bağlıdır. van der Auwera ve Plungian bu durumu yükümlülüğe dayalı olasılık (deontic possibility) olarak adlandırır.

İkinci durumda ise zorunluluk (obligation) ifade edilmiştir. Otorite ya da kurallar söz konusu olduğu sürece John'un ayrılması gereklidir. Auwera ve Plungian bu durumu yükümlülüğe dayalı gereklilik (deontic necessity) olarak adlandırırlar.

Narrog'a (2009, s. 11) göre yükümlülük kipliği yasaların ve kuralların neye izin verdiği ve neyi gerektirdiğiyle ilgilidir. Bu kiplik türünün tipik ifadeleri zorunluluk ve izindir.

1. Tüm sistem kaldırılmalıdır. (The whole system should be abolished.)

2. Fırsatların farkında olmalısın! (You must be alive to opportunity!)

Yükümlülük ifadeleri çok yönlüdür çünkü aynı anda bir gerekliliği ya da olasılığı (sistemin kaldırılması gereklidir), konuşmacının kıymetli bir yargısını (bana kalırsa bütün sistem kötü) ve pragmatik olarak bir talebi (liderliğimizden bütün sistemi kaldırmalarını talep ediyorum) ifade edebilirler (Narrog, 2009, s. 12).

Nuyts (2006, s. 4), yükümlülük kipliğini geleneksel şekilde izin ve zorunluluk kavramlarıyla tanımlar. Daha geniş açıdan bakıldığında ifade edilen durumun ahlaki olarak istenilebilirlik derecesi olarak da tanımlanabilir.

1. Bizim için yaptıklarına minnettar olmalıyız, bu yüzden ona minnettarlığımızı göstermenin bir yolunu bulmalıyız. (We should be thankful for what he has done for us, so we must find a way to show our gratitude to him.)

2. Bizi yolculuğun bu zorlu kısmı hakkında uyarmaları iyi oldu. (Good that they've warned us for this tricky part of the trip.)

3. Şimdi gelebilirsin. (You may come in now.)

4. Derhal gelmenizi talep ediyorum. (I demand that you come in immediately.)

Bu anlamsal kategori, kiplik yardımcı fiilleri tarafından dolaysız ve basit bir şekilde ifade edilebilir. Örneğin ilk cümlede sırasıyla ahlaki istenilebilirlik ve gereklilik ifadesinin ya da ikinci cümledeki ahlaki istenilebilirlik ifadesinde olduğu gibi. Veya izin ve zorunluluk ifadeleri daha karmaşık bir şekilde temsil edilebilir. Buna üçüncü cümlede kullanılan kiplik yardımcı fiili ve son cümledeki söz-eylem kipliği örnek verilebilir (Nuyts, 2006, s. 5).

5.2.2. Devinim Kipliği (Dynamic Modality)

Palmer (2001, s. 9), devinim (dynamic) kipliğini yükümlülük (deontic) kipliğiyle birlikte event (event) kipliğinin alt kategorileri olarak kabul eder. Palmer, devinim kipliğini şöyle tanımlar: “Devinim kipliğinde koşullandırma faktörleri içseldir. Yani devinim kipliği, ilgili bireyden gelen yeterlilik veya gönüllülük ile ilgilidir.”

1. John Fransızca konuşabilir. (John can speak French.) (yeterlilik)
2. John bunu senin için yapacak (John will do it for you.) (gönüllülük)

Narrog’a (2009, s. 12) göre eğer yükümlülük kipliği, eylemi dayatan dışsal otoriteden arındırılırsa devinim kipliği olarak adlandırılır. Devinim zorunluluk şu cümleyle örneklendirilebilir:

1. Anahtarlarımı unutmamalıyım yoksa ofise giremem. (I mustn’t forget my keys otherwise I won’t be able to get into the office).

van der Auwera ve Plungian (1998, s. 80), devinim kipliğini “iç katılımcılı kiplik” olarak adlandırır. İç katılımcılı kiplik terimi, durumun içindeki kişiye yönelik bir tür içsel olasılığa veya gerekliliğe atıfta bulunur. Olasılık durumunda söz konusu katılımcının yeteneği (kapasitesi) iken gereklilik durumunda katılımcının içsel ihtiyacı söz konusudur.

1. Boris gecede beş saatlik uykuyla idare edebilir. (Boris can get by with sleeping five hours a night.)
2. Boris'in düzgün çalışması için her gece on saat uyuması gerekiyor. (Boris needs to sleep ten hours every night for him to function properly.)

Nuyts (2006, s. 2), devinim kipliğini cümlenin katılımcısına yeterlilik atfedilmesi olarak tanımlar.

1. Bu çocuk Frank Sinatra gibi şarkı söyleyebiliyor. (That kid can sing like Frank Sinatra.)
2. Pete eğer isterse bu problemi tıklar tıklar çözebilir. (Pete is perfectly able to solve this problem if he wants to.)

Devinim kipliği yalnızca yeterlilikle ilgili değildir. Aynı zamanda katılımcının ihtiyacını veya gerekliliğini de kapsar.

1. Bu soruna bir an önce bir çözüm bulmalıyım yoksa çıldıracağım. (I must find a solution for this problem soon now or I'll go crazy.)

2. Bana bir dakika izin verin. Acilen tuvalete gitmem gerekiyor. (Excuse me for a minute. I have to go to the bathroom urgently.)

6. KİPLİK İŞARETLEYİCİLERİ

Torun'a (2013, s. 28) göre kiplik gibi soyut bir anlam alanının belirlenmesinde dildeki tek bir dil birimi yeterli olmayacaktır. Kiplikleri belirlemede biçimbirimler, edatlar, morfo-sentaktik yapılar, kiplik yardımcı fiiller, zarflar, isimler, kiplik yüklemeler, söz dizimi öğeleri, tonlama ve bağlam kullanılmaktadır. Torun (2013, s. 29), kiplik anlamının belirlenmesinde tek bir unsura bağlı kalınmayacağını ifade eder. Türkçede bir biçimbirimin, yapının farklı işlevlere sahip olması, birden çok kiplik anlamına yönelik kullanılabilmesine olanak sağlar.

Bybee ve Fleischman'a (1995, s. 2) göre kipliğin aktarım vasıtaları çeşitli şekillerde görülür: biçimbirimler, sözlükbirimler, sözdizimi ve vurgu.

de Haan (2006, s. 29) kiplik işaretleyicilerini kipsel yardımcı fiiller (modal auxiliary verbs), kipler (moods), kipsel biçimbirimler (modal affixes), sözcüksel vasıtalar (lexical means), kipsel zarf ve sıfatlar (modal adverbs and adjectives), kipsel etiketler (modal tags), kipsel edatlar (modal particles) ve kipsel durum (modal case) şeklinde sıralar.

Erk Emeksiz (2008, s. 3) kipliğin kip dışında diğer dilsel araçlarla işaretlenebileceğini belirtir. Belirteçler, eylemler, sıfatlar, adlar ve söylem birimleri bu işlevle kullanılabilir:

1. Belirteçler:

Yarın belki ayrılırım.

Yarın kesin / mutlaka ayrılırım.

2. Eylemler:

Sanırım Hasan mutsuz.

Hasan'ın mutsuz olduğunu biliyorum.

Hasan'ın yarın gitmesi gerekir.

Evden ayrılmana izin vermiyorum.

3. Sıfatlar:

Hasan'ın gitmesi şart / lazım / gerekli / zorunlu.

Hasan'ın gitmesi mümkün / olası.

4. Adlar:

Hasan'ın yarın ayrılma ihtimali / olasılığı / zorunluluğu var.

5. Söylem birimleri:

Meğer, sanki, belki de, güya, herhâlde, bence, nasılsa.

Demirel (2021, s. 54), dilde kipliğin tanımlanması konusundaki çeşitliliğin kipliğin işaretlenmesinde de mevcut olduğunu ifade eder. Demirel'e göre bu çeşitlilik herhangi bir yaklaşımın tercihinden değil, dillerin kiplik kategorisini işaretlemede tercih ettikleri yollardan kaynaklanır.

Kerimoğlu (2021, s. 42) kiplik işaretleyicilerini morfolojik ögeler, sentaktik ögeler ve leksikolojik ögeler olarak üç temel başlıkta ele alır. Ayrıca bu üç öge arasındaki etkileşimden doğan işaretleyicileri de (morfo-sentaktik işaretleyiciler gibi) dikkate alır. Tonlama ve bağlam başlığı altında bir işaretleyicinin tonlama ve bağlama göre farklı yorumlanabileceğini öne sürer.

Bu çalışmada kiplik işaretleyicilerinin sınıflamasında Kerimoğlu (2021, s. 43-48) referans alınmıştır.

6.1. Biçimbilgisi Ögeleri

6.1.1. Biçimbirimler

Demirel (2021, s. 55), kip sistemine sahip dillerde kiplerin, kipliklerin dil bilgiselleşmiş hâli olduğunu ve dolayısıyla kiplerin cümlelerin kiplik değerini ifade eden fiil kategorileri olduğunu vurgular.

Kerimoğlu (2021, s. 43) için morfolojik ögeler başlığı altında incelenebilecek ögelerin en önemlisi biçimbirimlerdir. Fiil biçimbirimlerinin çok işlevliliği neticesinde zaman biçimbirimi olarak nitelendirilen bir öge kiplik anlamları da karşılayabilir.

(a) Ali yarın *gelecektir*.

–{Dır} biçimbirimi bu cümleye olasılık ve kesinlik anlamı katan bir kiplik ögesidir.

(b) Bu fotoğraftaki Ali *olmalı*.

(c) Bizimle okula *gelmelisin*.

–{mAlI} ögesi Türkçe gramerlerinde gereklilik biçimbirimi olarak ele alınır. Ancak (b)'de bu öge konuşurun tahminini işaretleyen bir bilgi kipliği ögesidir. (c)'de ise konuşurun isteğiyle ilgili bir kiplik alanı olan yükümlülük kipliğini işaretler.

6.1.2. Edatlar

Türkçede “ilgeç” olarak da adlandırılan, cümlelerde çeşitli anlam ilişkileri kuran edatlar Türkçede kiplik anlamları işaretlemek için de kullanılabilir (Demirel, 2021, s. 56).

(a) Çocuk babasına *çekecek gibi*.

(a)'da çocuğun gelecekte babasına fiziksel özellikleri, huyu vb. yönlerden benzeme olasılığı *gibi* edatıyla dile getirilmektedir.

Sözlük ögesi olmayan dil ögelerinden biri de edatlardır. Sözlük ögesiye dil bilgiselleşme sürecine uğrayarak bir gramer unsuru hâline gelen *ile*, *üzere* vb. sözcükler isim ve fiil çekimlerinde kullanılır (Kerimoğlu, 2021, s. 43):

(a) Bugün okula *arabayla* gittim.

(b) Okula varmak *üzereyim*.

(c) Yağmur yağacak *gibi*.

Konuşur *gibi*'yi geleceğe yönelik bir olasılığı bildirirken kullanmıştır.

6.1.3. Morfo-sentaktik Ögeler

Kerimoğlu (2021, s. 44), söz dizimsel yapıların biçimbirimlerle kalıplaşarak yeni çekim ögeleri oluşturduklarını öne sürer. Türkçede kiplik anlamlar için kullanılan morfo-sentaktik ögelerin tipik örneği olarak ise –{sA gerek} örneğini verir:

(a) Bu gelen, Ali *olsa gerek*.

(b) Buraya *gelsen gerek*.

(a)'da –{sA gerek} konuşurun tahminini işaretlemektedir. Ancak –{sA gerek} (b)'de olduğu gibi istek, gereklilik gibi anlamlar için doğrudan fiile getirilebilir.

İsim-fiil biçimbirimleri –{mAk} ve –{mA} ile kurulan yapılar da morfo-sentaktik dizimin Türkçedeki örnekleri arasında sayılabilir. Özellikle yükümlülük kipliği içerisinde zorunluluk, istek gibi anlamları karşılayan –{mAk zorunda}, –{mAk gerek}, –{mAk lazım} gibi yapılar Türkçenin sisteminde önemli bir yer tutar.

(c) Okula *gitmesi lazım*.

(d) Eve *gelmek üzere*.

İsim-fiil ekli yapı (c)'de zorunluluk, gereklilik anlamları için yükümlülük kipliği işaretleyicisi olarak kullanılırken başka bir isim-fiil ekli yapı (d)'de yakın gelecek zaman ya da gerçek dışılık işlevini yerine getirir.

6.1.4. Kiplik Yardımcı Fiiller

Kiplik bildiren yardımcı fiiller Türkçede bulunmaz ancak *bil-* yardımcı fiili bu bakımdan yeterlilik, izin ve olasılık bildirmesi bakımından “kiplik yardımcı fiil” kavramına en yakın fiildir (Kerimoğlu, 2021, s. 45).

Özellikle Hint-Avrupa dillerinde kiplik fiiller yaygın görülür:

(a) Ali *may come*. “Ali gelebilir.”

(b) Ali *must* come. “Ali gelmeli.”

(c) Ali *must* be at home. “Ali evde olmalı.”

İngilizcede *may* çıkarım, tahmin gibi bilgi kipliği ifadeleri için kullanılırken, *must* çoklukla zorunluluk, gereklilik gibi yükümlülük kipliği anlamlarını karşılar. Ancak *must* (c)’deki gibi konuşurun tahmin ve çıkarımlarını da bildirebilir.

6.2. Sözlük Öğeleri

6.2.1. Zarflar

Kiplik bildirme araçları arasında en sık kullanılanlardan biri olan zarflar, diğer kiplik araçlarının belirginleşmesinde de önemli bir yere sahiptir. Bildirdiği kiplik alanı birden fazla olan ve bu şekilde çok anlamlılık sergileyen kiplik işaretleyicilerinin anlam alanlar çoğu zaman zarfların yardımıyla belirlenir (Kerimoğlu, 2021, s. 45).

(a) Ali yarın gelecektir.

(b) Ali yarın *mutlaka* gelecektir.

(a)’da –{Dİr} biçimindeki bilgi kipliğinin hem kesinlik hem de kesinlik dışılık gibi iki farklı alanı işaretleyebilmektedir. Bu nedenle (a) için konuşurun ifade ettiği önermeye dair güveninin tam ya da eksik olduğu biçiminde iki farklı yorum yapılabilir. Ancak (b)’de mutlaka ögesi bu belirsizliği ortadan kaldırır ve önermeye kesinlik anlam katar.

6.2.2. İsimler

Kiplik anlamları olan isimler önermede farklı biçimlerde kullanılabilir ve bu anlamları önermenin kiplik alanını belirleyebilir (Kerimoğlu, 2021, s. 46).

(a) Ali *gelebilir*.

(b) Ali *gelmeli*.

(c) Ali’nin gelme *olasılığı* var.

(a) bilgi, (b) yükümlülük kipliği içerisinde değerlendirilir. (c)’de ise kiplik bildiren bir biçim birim, zarf, yardımcı fiil vb. yoktur. Bu cümle (a) gibi olasılık

kipliğini işaretler. Bu anlamı önermeye kazandıran *olasılık* isminin cümlede yer almasıdır.

- (d) Yağmur *yağabilir*.
- (e) Yağmur büyük *olasılıkla* yağacak.
- (f) Yağmur yağacak *gibi*.
- (g) Yağmurun yağma *olasılığı* var.

Bu cümlelerin hepsinde bir olasılık anlamı vardır ancak her birindeki olasılığın niteliği ve konuşura sunduğu olanak farklıdır.

6.2.3. Kiplik Yüklemler

Türkçede sözlük anlamında kipsel anlam barındıran (doğası gereği kipsellik içeren) *san-*, *zannet-*, *inan-*, *iste-*, *arzula-*, *tahmin et-*, *gerek-* vb. eylemler de kiplik anlam aktarımında kullanılabilir (Dinar, 2020, s. 84).

- (a) Onun başaracağını *tahmin ediyorum*.
- (b) Bütün kurallara uymak *gerekir*.

(a)'da ihtimal, (b)'de ise zorunluluk kiplik anlamları, bu anlamları sözlük anlamları içerisinde barındıran eylemlerle gerçekleştirilmiştir.

Türkçede fiil ve kiplik ilişkisi, doğrudan kiplik anlama sahip olan ancak dil bilgisi ögesi olmayan fiiller yoluyla kurulmaktadır (Kerimoğlu, 2021, s. 46).

- (a) Ali yarın gelebilir *saniyorum*.

(a)'da konuşur önermenin kesin olmadığı bilgisini *san-* gibi kesinlik dışılık bildiren, bu yönüyle bilgi kipliği içerisinde değerlendirilebilecek bir fiil yoluyla aktarır.

6.3. Söz Dizimi Ögeleri

Söz dizimi ilişkileri de kiplik bildirebilmektedir. Özellikle kalıplaşmış ifadeler, deyimler konuşurun ifade ettiği önermeye bakışını yansıtan özellikler gösterdiğinde kiplik işaretleyicisi olarak değerlendirilir (Kerimoğlu, 2021, s. 47).

(a) *Gelir mi gelir.*

Bu cümlenin “Ali yarın gelir mi?” sorusuna konuşurun verdiği bir cevap olarak değerlendirilmesi hâlinde geleceğe yönelik bir olasılık anlamının söz konusu olduğu görülür.

6.4. Tonlama

Yazının ses karşısındaki yetersizliği konuşma dilindeki zenginliklerin yazı aracılığıyla tam olarak betimlenmesini imkânsız kılmaktadır (Kerimoğlu, 2021, s. 47).

(a) Ali *herhâlde* gelecek.

Bu cümlede *herhâlde* ögesinin söyleniş biçimi cümlenin kesinlik dışılık veya kesinlik bildirmesini belirleyecektir. Konuşur bilginin doğruluğundan emin olmadığını gösterir biçimde, zayıf bir tonlamayla kelimeyi söylerse cümle kesinlik değil, olasılık bildirir. Ancak baskın bir söyleyiş konuşurun bilgidan emin olduğunu bildirecek, cümle de kesinlik anlamıyla yorumlanacaktır.

6.5. Bağlam

Kiplik işaretleyicileri temel olarak bağlamcıl dil ögeleridir. Yani neyi işaret ettikleri ancak bağlamla belirginleşir (Kerimoğlu, 2021, s. 48).

(a) Ali yarın bana gelecek.

(a) bağlamdan koparıldığında gelecek zamana dair bir bildirme cümlesi olarak yorumlandığında –{AcAk} biçimbirimi gelecek zaman biçimbirimi olarak değerlendirilecektir. Ancak aynı cümle şu bağlamda farklı şekillerde yorumlanabilir.

(b) A: Bu evin hâli ne böyle? Kim yaptı bunu?

B: Kardeşi Ali'nin yaptığını söylüyor.

A: Demek öyle. Söyleyin o kardeşine, Ali yarın bana *gelecek*. Derdi neymiş bir öğrenelim.

İsteme alanıyla ilgili olarak konuşurun güçlü, zorunluluk içeren bir isteği söz konusudur. –{AcAk} biçimbirimi bu kullanımda yalnızca bir gelecek zaman biçimbirimi değil, konuşurun emre yakın bir isteğini işaretleyen yükümlülük ögesidir.

2. BÖLÜM

İNCELEME

1. GÜNEYBATI ANADOLU AĞIZLARINDA KIPLİK

Bu çalışma Güneybatı Anadolu Ağızları olarak sınıflanan ağız grubundan seçilen Denizli ili Acıpayam ve Çameli ilçeleri ile Muğla ili Fethiye ilçesi ağızları üzerinde yapılan kiplik incelemelerini kapsamaktadır.

Palmer'ın (2001) sınıflaması göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışmada ilgili ağızlardan seçilen belirgin örnekler uygulamalı biçimde incelenmiştir.

1.1. Önerme Kipliği (Propositional Modality)

1.1.1. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)

1.1.1.1. Olasılık-Kurgu Kipliği (Speculative Modality)

Bilgi kipliğinin belirsizliği ifade eden alt türüdür. Olasılık-kurgu kipliğinde ortaya atılan yargının kesinliğinden emin olunmamaktadır. Çünkü yargının gerçekleşmesi ihtimale bağlıdır. Yani ifade edilen yargının olma ihtimali olduğu gibi olmama ihtimali de vardır.

İncelenen metinlerden elde edilen örneklerde olasılık-kurgu kipliği –[abil] biçimbirimiyle sağlanmıştır:

merkezī de *sayılabilir*, civariñ şeysi de *olabilir* (AA 17/5)

asger ocānda unudamadīñ anılar *olabilir* (ÇA 59/79)

çünkü bu sallanıyor bu ip ama tabi bunuñ arasında ğayrdī *olabilir* tabi (ÇA 61/195)

unu sen de bilyoñ ğayrdī *olabilir* (ÇA 62/195)

Dört örnekte –{mİşTİr} biçimbirimiyle ihtimal anlamı sağlanmış, bu örneklerin ikisinde ihtimal *belki*yle güçlendirilmiştir:

sen belki bilmessiñ emme bubañ *görmüşdür* o kirköları (ÇA 54/197)

olmuşdur belki arada (ÇA 52/4)

neyse *olağalmışdır* hanım abla (ÇA 54/265)

beliki ölmemişdir buba (FA 6/721)

Üç örnekte *herhâlde* zarfının *heral*, *heralda*, *herhalda* biçimleriyle ihtimal anlamı sağlanmıştır:

vallā *heral* elliyé yakındır (AA 19/53)

heralda para vermeleri lâzım, düğüne para vermesi lazım (ÇA 46/132)

herhalda bilâder getirdiñiz (ÇA 54/68)

İki örnekte *galiba* zarfıyla konuşucunun tahmini sonucu ulaşılan bir ihtimal belirtilmiştir:

iki sene oluyo *gâlibā* (AA 37/70)

sā *galiba*, emme éyice ihtiyarlamış (ÇA 54/329)

Bir örnekte ihtimal anlamı *belki* zarfıyla sağlanmıştır:

bicēz toruncūmuzı alah'dan *belki* gelir ölür, *beliki* ğalır (FA 4/410)

Bil- fiilinin olumsuzluk biçimbirimiyle kullanılması belirsizlik işaretler:

sen unu bilirmiñ *bilmem* (ÇA 54/376)

inlice ismi çoğ in var dâlarda ordan mı gelmiş onu *bilmiyon* dorusu (FA 48/2969)

Kim bilir ifadesi de bir durumun belirsizliğini vurgular:

kim bili ya *hatırlayabilcēmin* ğări (AA 15/8)

1.1.1.2. Çıkarım Kipliği (Deductive Modality)

Çıkarım kipliği gözlemlenebilir kanıtlardan yapılan çıkarımı ifade eder. Bu kiplik türünde konuşucu çıkarımı birtakım kanıtlara dayanarak yapmaktadır.

Bir örnekte çıkarım anlamı –[mişdir] biçimbirimiyle sağlanmıştır:

şimdi Turgut ğaldı, *örenmişdir* (ÇA 52/5)

Bir örnekte *demek ki* bağlacıyla çıkarım anlamı sağlanmıştır:
arķamdan yörüdü ħani bene *demek ki* soru sorcaķ (ÇA 44/37)

1.1.1.3. Varsayım Kipliği (Assumptive Modality)

Genel olarak bilinen bilgilerden ve edinilen deneyimlerden yola çıkılarak varılan varsayımsal sonucu ifade eder. Bu varsayımsal sonuçlar konuşucunun zihninde tasarlanır ve henüz gerçekleşmemiştir.

Varsayım anlamı $\text{--}\{sA\}$ biçim birimiyle ve *eğer ...* $\text{--}\{sA\}$ morfo-sentaktik yapısıyla sağlanmıştır:

can çatlasa sekzen dokzan kilō metre yapar (ÇA 54/436)

bazarına *yetişsem* yani ħayvan eşşā bavılımı atar da gelebilirdim de (ÇA 55/112)

eğer yeñseydim orda döveceklerdi bizi (ÇA 64/150)

eğer bir ħani zorluķ bi şey *varsa* imķanı olan yapalım (ÇA 66/104)

1.1.2. Kanıtsallık Kipliği (Evidential Modality)

1.1.2.1. Aktarım Kipliği (Reported Modality)

1.1.2.1.1. İkinci Elden Aktarım

İkinci elden bilginin kullanıldığı aktarım türünde konuşur, bilgiyi olaya bizzat şahitlik eden ikincil bir kaynaktan almaktadır. Yani konuşur, bilginin asıl kaynağının aktarıcısı olarak kabul edilebilir.

Metinlerde geçen örneklerde ikinci elden aktarım kipliği $\text{--}\{mİş\}$ biçim birimiyle sağlanmıştır. Konuşucu aktardığı olayı bizzat yaşamamıştır ancak bahsedilen olayı bizzat yaşayan, olaya şahitlik eden bir şahıstan doğrudan aktarmaktadır:

ħacça yengem irāmatlıķ zekiyē halama hiç ķorķma mın *demiş* sen *demiş* zekiyē hala *demiş* bi de kim varımış orda ne bilēn abu ħalam *demiş* ķorķman *demiş* üçü bi

ğalmışlar biz güllümiñardadık qorqman halam qorqman *demış* gelene de *demış* kırklı hora qoron *demış* ğarnına soqarın *demış* (ÇA 6/23)

1.1.2.1.2. Üçüncü Elden Aktarım

Üçüncü elden bilginin kullanıldığı aktarım türünde ikinci elden aktarım kipliğinden farkı ne olayı aktaran kişinin ne de konuşucunun olayı öğrendiği kaynağın bahsi geöen olaya tanıklık etmiş olmasıdır. Yani aktarılan bilginin kaynağını belirlemek ve üçüncü bir kişiye atfetmek mümkün değildir.

Örneklerde –{mIş} biçimbirimi kullanılmıştır:

Alaeddin Dede rahmetlik aqrabası olan Ğonya'da aqrabası olan amca oğullarını boraya ğadar *getirmiş* peşinde (AA 3/8)

büdey yükünne burası bir *çölümüş*, benim *duyuşum* nazaran burası bi *çölümüş* (AA 21/5)

evveli devilerle bu tarafa herşey büdey *götürülmüş*, kervennen *geçerlermiş* (AA 21/13)

gelmiş bu sené *ölmüş*, bubası *yoğumuş* (AA 21/162)

yağ *çaldırılmış* ğapıya (AA 23/56)

bubamın dedesi horasandan *gelmiş* dedesiniñ dedesi bubası işde burāya hu çavdır āları vā ya çavdır āları biz hep bi sülālayız biz unlarla ordan göç *edmişler* horasandan u da iki ğan dāvası arasında mecubur olmuşlā bunlar qalqmāya qalqmışlā *gelmişler gelmişlā* emme külteli *gelmişlē* yani hepsi de *eymiş* hepsi de eyi yere *gonmuşlā* (ÇA 12/23)

āşama *gelmişlē*, *bitirmişlē*, *gitmişlē* (ÇA 64/83)

bunnar beş ğişi, ğirdev'e *çıkılmışlar* çadır *ğurmuşlar* (FA 6/581)

İki örnekte *duy-* fiiliyle olayın bizzat şahidi olmayan birilerinden elde edilen, kaynağı belli olmayan bilgi aktarılmıştır:

ben ōl *duydum* (AA 21/18)

unu bilmeyon dezem de ben böl *duydum* (AA 21/22)

1.1.2.1.3. Genel Aktarım

Kurgusal metinlerin aktarılması genel aktarım olarak sınıflanır.

Metinlerde aktarılan masal, efsane gibi türler –{mİş} biçimbirimiyle aktarılmıştır:

kafâyi *kesmişler* de o kafa *gelmiş* Peygamberimizin yanına, şey alcan ben dēye, *isdemiş* gâri, o bi yol bin batman bi yere. dev *götürmüş* de insannara *yerimiş* de o du gelmiş yuvarlanmış *gelmiş* kafa Peygamberimizin yanına o da *demiş* ki gi'mi demişlii, gi'me *demişlā*, seni de yer ya Ali *demişlā* (AA 6/51)

1.1.2.2. Duyumsal Kiplik (Sensory Modality)

1.1.2.2.1. Görsel (Visual)

Görsel kiplik konuşucunun bizzat görerek tanıklık ettiği alt türdür.

Görsel kanıtların en belirgin olarak işaretlenmesi *gör-* fiiliyle sağlanır:

ben de hanımı *gördüm* (AA 20/12)

eşşēle götürdüler fetiye'ye, eşşē artmışlar adamı da, *gördüm* ben hā (FA 3/266)

Bir örnekte görsel kiplik –{dİ} biçimbirimiyle sağlanmıştır:

ordan aşā dōru inerke bi ara keklik *kalkdı*, aşā *indi*, aşā *gitdi* (AA 2/12)

1.1.2.2.2. Görsel Olmayan (Non-Visual)

Görsellik dışında kalan diğer duylardan elde edilen kanıtlar için kullanılan kiplik türüdür.

Elde edilen örneklerde duylar doğrudan fiil şekilleriyle kullanılmıştır. Bu duylar *düşün-*, *hatırla-*, *unut-* olarak sıralanabilir.

nāsibse *düşünüyorum* (AA 9/3)

aşā yukarı yok dēvisem de olabilir *unutmadīm*, hepsi de *hatırmdadır* (ÇA 54/8)

acaba dedi bu hasdānede bu ayva yencek olsa dedi doğdur iyi *hatırlāyorun* (ÇA 65/95)

beni çıkardılar soyunduğ bi atlet hiç *unutmam* (ÇA 54/15)

o onu hiç *unutman* (ÇA 54/170)

ben seniñ bu şeyiñi *unutmam* (ÇA 54/274)

ben *unutmuşun* (ÇA 71/5)

1.1.2.2.3. İşitsel (Auditory)

Konuşucunun bizzat kendi kulaklarıyla işiterek şahit olduğu olayları aktardığı kiplik türüdür.

Örneklere konuşucu olayı *duy-* fiilini kullanarak aktarmış, bu örneklerin birinde iddiasını *gulağlarımıla* zarfını kullanarak kuvvetlendirmiştir:

gulağlarımıla duydum (ÇA 40/17)

duydum çakalla dilkiden de hayır gelmez ya (ÇA 57/115)

bunun amcasının ğızı varıdı *duydum* (ÇA 21/05)

armıd ekmāni ben de *duydum* (ÇA 65/36)

1.2. Eylem Kipliği (Event Modality)

1.2.1. Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality)

1.2.1.1. İzin Kipliği (Permissive Modality)

İzin kipliği, harici bir kaynaktan yani bir dış otoriteden edinilen izinle ilgilidir.

İncelenen metinlerde izin anlamı –{(y)Abil} biçimbirimiyle sağlanmıştır:

kişi beş altı kişi *olabilir* (AA 9/16)

bazarına yetişsem yani hayvan eşşā bavılıımı atar da *gelebilirdim* de (ÇA 55/112)

tanyabilirsiñ (ÇA 61/1)

Üçüncü kişiye verilecek izinde –[sıñ] biçimbirimi kullanılır:

alsıñ elleme *alsıñ* ğı (AA 1/21)

–{mAz} ve –[māl] biçimbirimleriyle ise izin vermeme anlamı sağlanmıştır:

ebedi ne bıçak ne Tabanca, ne bi şey içeriye bi şey bile *şokamazlardı* (FA 50/3028)

ğardiyannar bile *veremez* (FA 50/3033)

vallā billā bu gelmeden eveli mahkémeye çıkıvrısañ çıkarsıñ çıkmazsañ seni *katiyen çıkarmaz* (ÇA 54/426)

borda afedersıñ tuvālet çukuru *gazdırmāllar* şindi, onun için, millete ev *yapdırmazlar* (FA 41/2691)

1.2.1.2. Zorunluluk Kipliği (Obligative Modality)

İzin kipliği gibi zorunluluk kipliği de dış otoriteyle ilgilidir. Harici bir kaynak tarafından yüklenen zorunluluğu ifade eden kiplik türüdür.

Zorunluluk kipliği –{mAlI} biçimbirimiyle sağlanmıştır:

bu konularda isdedimiz bizim elimizdeki māsılıñ *değerlenmeli*, māsıl para *etmeli* (ÇA 55/283)

ileşberıñ malınna ötü yandā piyasasıñ özel sektörün malı birbirini *karşılmalı* (ÇA 55/287)

ben iki yüz biñ liraya aldım vakt iki dolu būday *satmalıyın* da u gübreyi ben *almalıyın* (ÇA 55/290)

1.2.1.3. Emir Kipliği (Commissive Modality)

Emir kipliği bir dış otoriteden alınan doğrudan emirle ilgilidir. –{AcAk} biçimbirimi emir kipliği işaretleyen işaretçilerden biridir. –{AcAk} biçimbiriminin emir bildirmesi hakkında Aslan Demir (2007, s. 42) “Türkiye Türkçesinde –{AcAk}’ın gelecek zaman yelpazesine yayılan birden fazla kiplik işlevi vardır. Bu işlevlerden biri de emirdir. Emirde ifade bulan eylem, konuşma zamanından sonra

tecrübe edilir. Gelecek zaman biçimbiriminin emir işaretleyicisi olarak kullanılabilmesi bu ilişki nedeniyledir” açıklamasını yapar.

İncelenen metinlerde emir kipliği II. tekil kişide Ø, [cāsîñ], [casîñ], [cēsîñ], [ceksiñ] biçimbirimleriyle; III. tekil kişide –{sIn}, –{sİñ}; II. çoğul kişide –{In}, –{İñ}, III. çoğul kişide –{sİñ}, –[sinnar] biçimbirimleriyle kullanılmıştır:

II. Tekil Kişi

Ø:

yayılcaṣañ yayılceñ, yayılmicāseñ başğa yerde *yayıl* (AA 19/44)

āṣam üsdü *gel bora sen āṣam üsdü* (AA 19/46)

ḥadi baqalım *yörü gine* (ÇA 42/48)

bincēsen *bin*, bizi yolda *bırakma* (ÇA 54/258)

hemen jibi *çalışdır* (ÇA 54/51)

sen git, bölüne *gitme*, merkeze *gét* (ÇA 55/56)

è *gel ölüm bora* (FA 6/700)

yükle gét (FA 1/116)

[cāsîñ], [casîñ], [cēsîñ], [ceksiñ]:

yok dedi *gitcēsîñ dedi* (AA 12/154)

boraya *goymēceksiñ* (AA 14/34)

yō *durceksiñ* biz üzerine bincēz (AA 22/48)

sen *yapcasîñ* bu işi (ÇA 53/8)

bunu tuğay ğararğah bölüğüne *alcāsîñ* (ÇA 61/25)

III. Tekil Kişi

altın borcu var ğāri *ödesîñ* (AA 11/80)

büyük ayak *kiyinsin* (ÇA 54/76)

ben bakmam u *bağşın* (FA 2/141)

şalıñ şayir *gelsin* (FA 39/2503)

II. oğul Kişi

u adamı bene *gönderiñ*, *gösdercesiñiz* (AA 14/61)

atıñ içeri (A 54/348)

yö yö *atmañ*, *goyuvuñ* (A 54/348)

geliñ baçalım, siz Őoraya, Şu *durā duruñ* bađañ (A 59/74)

üçer Şahit *buluñ*, üçer Şahit *getiriñ* (FA 1/95)

bunu *biliñ* (FA 6/717)

seşiz *atař ediñ* (FA 11/1212)

gediñ, bu ğuzuları *getiriveriñ* bene (FA 14/1370)

III. oğul Kişi

küçük ayakçılar *çıksıñ* (A 54/68)

adam *olsunnar*, *yapdırsınnar* (FA 25/1925)

1.2.2. Devinim Kipliği (Dynamic Modality)

1.2.2.1. Yeterlilik Kipliği (Abilitive Modality)

Yeterlilik kipliği bireyin kendi yeterliliği ya da yetersizliğiyle ilgilidir. Yeterlilik kipliği kullanılarak bireysel bir kapasite aktarılır.

İncelenen örneklerde yeterlilik kipliği –{(y)Abil} biçimbirimiyle, olumsuzu ise –{(y)AmA}, –[emā], –[émē], –[emē] biçimbirimleriyle sağlanmışır:

I. Tekil Kişi

ona Őeyimden *vuramadım* acelemden (AA 2/28)

boğazımı *doyuremācen* (AA 4/14)

böle *idāra edémēcen* (AA 4/52)

kim bili ya *hatırlayabilcēmin* ğāri (AA 8/15)

ben bir kaç sefer güreşdim amma *yeñemedim* hiç (AA 17/31)

ben *annataman* ki (AA 37/92)

hatırlayamıyorum (ÇA 55/9)

oraniñ bazarı olunca bazara *yetişemedim* (ÇA 55/112)

biz *açamayız* burayı (ÇA 55/139)

ben *söleyemen*, unu *yapaman*, unu *yapabilsem* gölay (ÇA 55/363)

on iki gişiden bi gişi *bulabildim* ben ölene gadar (ÇA 57/50)

altıma alırdım *çeviremezdim* (ÇA 64/135)

ben böyle yapmışka bu parayı *bulabildim* (ÇA 66/143)

meselâ sen zenginsiñ senden alır fakire *verebilirdi* (FA 1/25)

ne'tdiysem *çıkattıramadım* (FA 1/47)

eyi *olamadım* (FA 4/405)

albayım, ben bunu *yapamam* (FA 13/1317)

başımı beklese unu da *yazamacân* (FA 18/1632)

sesim çıkmıyor *ünneyemēyon* (FA 19/1677)

bende *anlayamadım* gayri (FA 31/2238)

ilkokulu okudum başga *okuyamadım* (FA 39/2474)

lekin bunuñ üzerinde bi şey *olamadım* (FA 39/2569)

II. Tekil Kişi

neyi *göñlünü edebilirseñ* gari (ÇA 61/219)

III. Tekil Kişi

Dalaman çayından unūla *sulayabiliyo* (AA 17/53)

soñara on yedililer mâş aldı da bubam *alamadı* yani (FA 6/664)

unuñ kim oldūnu gârşidâ *bilemezdi* (FA 8/809)

yoğ siziñ köy bizim köye *yetişemez* (FA 9/1049)

yüzbaşı korkuşundan *gêdememiş*, dedemi çârtıdımış (FA 11/1236)

emme dışdâki hısım akırabaysa bunnar ancak *goyabilir* (FA 50/3034)

I. Çoğul Kişi

bi buçuğ günde yayan gitdīmiz yere iki günde biz anca *varabilyoz* (ÇA 54/147)

gübre *alabilirdik* (ÇA 55/255)

şindi gübre gine *alamıyoz* (ÇA 55/255)

dört dolu būday satcañ altı kile būday satcañ gübreyi öle *alabilcēz* (ÇA 55/257)

beş yüz lire verdikden soñra ekistra ğırmayı *alabilyoduğ* (ÇA 55/425)

u anda unūyla *yenişemedik* (ÇA 61/113)

Türkiye baş pelivanı değıliz yāni unu *olamadık* yani (ÇA 61/119)

onnar ikisi de çok aqşamdan sabā ğadar *yeñişemezdik* (ÇA 64/134)

ikisini *başamadık* işte (ÇA 66/37)

tā bi gece, geceleri *üyemedik* (FA 4/403)

ayrıldığ başğa bi oğula *ğedemedik* yanı (FA 10/1102)

senin ālīñdan biz bi şey *ōrenemeyoruz* (FA 14/1349)

bende bırağdım şimdi, *yapamaz olduk* (FA 28/2103)

sekiz dölüm alma bāça dikdik una da *bağamaz olduk* (FA 28/2105)

yarı şatdığ yarı *şatamadık* (FA 40/2637)

III. Çoğul Kişi

yapılamadı, *yapamadılar* (ÇA 55/178)

1.2.2.2. İstek Kipliğı (Volitive Modality)

İstek kipliğı içsel merkezli bir isteğı ifade eder. Yani burada bahsedilen istek bireyin kendi isteğıdir.

İncelenen metinlerde istek kipliğı I. tekil kişide –{An}, –[ām], –[ām], –[ān], –[ān], –[ān], –[em], –[ēn], –[sem], –[uun], –{mAm}; II. tekil kişide Ø; III. tekil kişide –{sIn}, –{slñ}; I. çoğul kişide –{Allm}, –[ām], –[ām]; III. çoğul kişide –[siñler] biçimbirimleriyle gösterilmiştir:

I. Tekil Kişi

öl bi şey varsa gözāl bi řeylā *deīverēn* (AA 1/1)

nasıl *edivērān* ğāri (AA 1/3)

goyuun ħurāye (AA 1/7)

aĥ ğāri bi gözāl bi şey *dēvisem*, ħā (AA 1/22)

adamı *alān gelēn* de (AA 1/154)

alām gelām (AA 1/158)

ğari ben *götürēn* (AA 1/164)

ne ğadā pareñ vā çıkar *bakēn* (AA 1/187)

tezġaĥ doġuyan *bitirēn* (AA 4/16)

bunnāñ canından bıķdım ğāri bi ğocaya *varān* (AA 4/17)

bi şey alcāsāñ *verem* (AA 4/129)

gidēn de adama *varan* ğāri, bi ğocaya *varan* ğāri (AA 4/51)

o çalıřsıñ ben *yiyeñ* (AA 4/53)

ħā ordan ğāri ben *doa edēn* (AA 6/86)

né bilgisi *verēn* (AA 16/1)

veriñ bi odun unu *geberdiveren* (ÇA 26/95)

yardımiñ yoġsa beni bişirivi ben de seni *bişiriveren* (ÇA 34/25)

daķımları *verēn* (ÇA 53/8)

orda bi de güzel *ħařlayān* ğāri dedim (ÇA 54/312)

ben bi *yoklayān* (FA 1/49)

I. Tekil Kişi Olumsuz

ben tēmenim ben *ġariřman gitmen* dēyyon (AA 12/306)

ben *ġalmam* (AA 21/215)

ben burā motur *vermen* (AA 35/65)

ne annācaān dedim *getmen* dedim (ÇA 70/7)

tepe kesermiñ dedi, *kesmen* dedim, tepe kesermiñ dedi, on kere belki *kesmen* dedim (ÇA 70/109)

ben *baqmam* u baqşın (FA 2/145)

sene çay içirmeden *şalmam* arkadaş (FA 33/2278)

II. Tekil Kişi

dēze *annat* baqām (AA 7/1)

Cemil, baçalı *dēme* emi (AA 19/20)

Kerim ā gibi gāzıqlāp *durma* (AA 19/40)

Allahım dedim bene bi dev gıvatı *ver* (ÇA 54/68)

Muğla'ya gādā *alıvı* yeriñ varsa (ÇA 54/247)

III. Tekil Kişi

yalıñız nur göllānde *yatsıñ* (AA 1/104)

canıvarıñ Allah'ı benim de Allahımsa *getirivésiñ* (AA 1/146)

Allah senden irāzi *olsun* (AA 1/225)

keyik *sölesiñ* gari (AA 6/101)

Allah soñunu hatır *versiñ* (AA 7/12)

Allah *düşürmesiñ* (AA 16/17)

Allah soñunu hayır *versiñ* (AA 7/12)

Allah aşlı hiç *göstermesiñ* (ÇA 43/25)

bir havta *dursuñ* (ÇA 54/52)

vérđi allā *raz olşun* (FA 4/418)

ne yapalım ölüm işde, allah yatırıp da yıllara *baqıtmasın* (FA 25/1919)

I. Çoğul Kişi

haydi kızlar kına *yakalım* (AA 15/116)

ħadi u para küpecini ikimiz *alām gelām üleşām* (AA 1/161)

büyük ayā *salalım* (ÇA 54/69)

şunnarı *alalım* (ÇA 54/250)

kimisi diyor *aşalım*, kimisi *keselim* (FA 2/705)

ħadi çık *baçalım* (FA 2/723)

az *vèrelim*, çok *yalvaralım*, istediini *èdelim*, hunu *èdelim*, tarla *vèrelim*, toķat *vèrelim*, ev *vèrelim* (FA 4/415)

kimisi diyor, *öldürelim*, kimisi diyor, *aşalım*, kimisi, *keselim* (FA 6/705)

bu çocu zıdana *atalım* (FA 6/705)

bi öpeyin de undan şoñana *ayrılalım* dèr (FA 17/1621)

II. Çoğul Kişi

aliveriñ ğıratımıñ *gemini* (AA 1/88)

Çameli'nde bi ğız var biz annaşdıķ *gidiñ isdeyiveriñ* (ÇA 37/34)

şu Muğla'ya ğadā sandiñ üsdüne *oturuveriñ* (ÇA 54/249)

getiriverin lāħani daħā (ÇA 64/92)

III. Çoğul Kişi

gelsiñler ğāri (AA 6/47)

1.3. Diğeri Kiplik Türleri

1.3.1. Başlangıç Kipliği

Güncel Türkçe Sözlük'te (<https://sozluk.gov.tr>) “artık, bundan böyle” anlamına gelen *ğayrı* zarfının *ğayrı*, *ğāri*, *ğā* biçimleri eylemin başlangıç zamanını bildiren kiplik ifadeleridir:

nasıl edivérān *ğāri* (AA 1/3)

şindi gözüm ārmıdda, keklikler de, elimde şey ğazırın *ğāri* (AA 2/23)

gelsiñler *ğāri* (AA 6/47)

ondan dağ dağ dememiş gitmiş *ġari* (AA 6/93)
o duzağa bi de ayāna kapan ġomuřlar *ġari* (AA 6/98)
ķāfirler ġari ġötür'celer, dövce'ler, sövce'ler, *ġari* (AA 6/100)
ġuraķ oldu mu orda ġalır saman olur *ġari* (AA 7/71)
bunda bi sorun olmāyo *ġā* onun için (AA 11/47)
āfiyetle yēnir *ġari* (AA 15/41)
bizim bacınaķ dūn etdi de ō bu dūn olmaz *ġari* dedi (AA 21/184)
hindi ġarlarıķı kaķdı *ġa* ġalı dokumayōlā (AA 23/4)
söz kesmeye gelirlā *ġari* (AA 23/33)
ōle direk vā *ġari* (AA 24/18)
eveli lasdik babıç dikilirdin onnā ġalmadı *ġari* (AA 24/33)
hindi aķlımda dōru dōrüs bi šey ġalmadı *ġari* (ÇA 51/54)
ūrařcāz *ġari* (ÇA 53/92)
ġari hevesli olyo *ġari* ya o (ÇA 54/282)
orda bi de ġüzel ġařlayān *ġari* dedim (ÇA 57/312)
o zaman unuñ işi kötüledi *ġayrı* (FA 3/276)
gelivi *ġayrı* (FA 3/281)
efendime šorma *ġayrı* (FA 10/1116)
ġari ne annadalım (FA 16/1477)

Geri sözcüġünün Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan eskicil biçimi olan *keri* sözcüġü de “-dan sonra” anlamına gelir (Hünerli, 2012, s. 599). Bu sözcük başlangıç kipliġi işaretlemetedir. *Keri* sözcüġü +[dan] biçimbirimiyle morfo-sentaktik yapı oluşturmuştur:

ondan keri bi dā gitmedim, olmadı *ġari* (AA 7/30)
bitdim ben *undan keri* bi šey demezlā (AA 1/13)
burda durdum *ondan keri* (AA 4/7)

ondan keri bi dā gitmedim, olmadı *gāri* (AA 7/30)

undan keri gelin olduk gāldik işte bora (AA 15/13)

undan keri sereriz bi çarşaf üsdüne (AA 15/57)

1.3.2. Bitiş Kipliği

Gayrı zarfının bir kiplik anlamı da bitiş bildirmektir. Bu kiplik anlam eylemin artık sürdürülmediğini ifade eder. Örneklerde *gāri* biçiminde kullanılmıştır:

ē zayıfladı *gāri* (AA 7/63)

şimdi öle bi şey yok *gāri*, unnar bitdi *gāri* şimdi (AA 23/23)

emekli olduk *gāri* (FA 41/2734)

1.3.3. Paralellik Bildiren Kiplik

–[yesi] ... *barabar* morfo-sentaktik yapısı eyleme paralellik anlamı katar. Bu kiplik anlam, iki eylemin birbirine paralel olarak meydana geldiğini ifade eder.

öl *diyese barabar* ben hemen dedim ki (AA 12/91)

ha öl *diyese barabar* alay gumandanı dedi ki (AA 12/92)

öl *diyese barabar* geldi hem yatıp kalkdı (AA 12/94)

dikgāt *diyese barabar* girdi adam içeri (AA 12/340)

1.3.4. Retorik Soruyla Olumsuzluk Bildiren Kiplik

Soru cümleleri bilgi alma amacı dışında işlevlerle de kullanılır. Bu işlevler izin istemek veya rica etmek, duygu veya ünlem belirtmek ya da muhatabın cevabını yönlendirmek olarak sıralanabilir (Altun, 2009, s. 50).

Metinlerden elde edilen örneklerde –{mI} soru edatı gerçek bir cevap için değil, olumsuzluğu, yokluğu ve imkansızlığı vurgulamak için kullanılmıştır:

kalkdım buna gidilcēnden *mi* ordan (AA 1/11)

şimdi öle *mi* (AA 4/135)

evveli betonna *mı* vardı (AA 5/26)

tabi olmamı esgiden esgi devir gibi *mi* var (AA 11/85)

u zaman bõle pul mul *mu* var (ÇA 54/182)

şimdiki gibi bollarda yolumuz *mu* var bizim (ÇA 54/242)

ğudretiñ olursa unu alıyoduñ, olmazsa ğumaş almanın yolu *mu* vā u zamanda (ÇA 55/224)

su olmayan yerde fasılla olur *mu* (ÇA 55/280)

cilette tıraş olur *mu* orda yararlık olmak içü (ÇA 55/331)

sen bizim bubalī bilirsıñ de unnarı bilmez *olurruñ* (ÇA 58/96)

çarīla dūne *mi* gidilir (ÇA 62/7)

1.3.5. Yaklaşma Kipliği

Yaklaşma kipliği eylemin gerçekleşmeye yakın olduğunu ancak gerçekleşmediğini ifade eder.

Bir örnekte *neredeysē ...* –[mek üzere] morfo-sentaktik yapısıyla sağlanmışır: sōna durarķana *nerdāse* güneş *gelmek üzere oldu* (ÇA 42/11)

Gibi edatı da yaklaşma kipliği bildirir:

hemen ötden *hõlegelivdi gibi oldu* (ÇA 63/31)

1.3.6. Israrla Kabul Etmeme Bildiren Kiplik

–[mācen], –[mecen], –[mēcen] biçimbirimleri bir durumu ısrarla reddetmeyi ifade eder. Ancak örneklerde görüleceği üzere bu kiplik anlamı bildiren en önemli unsurlar bağlam ve vurgudur. Cümleler bağlam içinde belirli bir vurguyla okunduğunda kiplik anlam belirginleşmektedir:

bõn gece senīle ğurdu sağır ğayanıñ yānda bi altın küpeci var, alam gelām, *gitmēcen* demiş adam, etme adamcāzım gidām altın küpecini alām, hāyır gitmem alıp *gelmēcen* (AA 1/156)

git dēyo ordā oğlanıñ yanına git dēyo, ben de *gi'mēcen* dēyon (AA 6/36)

varmecen varmecen varmecen dövüoruğa ben varmēcen dēyon, anam rāamatlık da illé vercen dedi (AA 22/158)

ħadi baħalım yörü gine. ben gētmācen dedim ben. ħadi baħalım gine sıkışdıryo. gitmācen dedim ben (ÇA 42/48)

1.3.7. Yakınma Kipliği

İnsanın memnuniyetsizliğini, hoşnutsuzluğunu karşısındakine sızlanarak, řikāyet ederek anlatması işi olan yakınma birkaç farklı kiplik işaretleyicisiyle işaretlenmiştir:

{(I)yo(r)}:

eveli om beş gün durdurulardı bizim günümüzde bir ħavta duru, hindi ağşam ğardılar mı tarnāyi sabāla güp dōküyolā (AA 5/44)

đarılar soķakda oturyolā burda el işi yapıyolā, bařđa bi şey etdikleri yok đarılāñ etdikleri bu (AA 23/4)

evveli om beş gün on gün filan durardı, beş gün durardı, hindi sabāla ğardıñ mı āřam oltu be'leyolar (AA 36/62)

ana buba senelerce borc ödeyoru hindi (AA 11/75)

emme her gün üsd üsdüne zam gelyo, bu her gün üsd üsdüne geliyo (ÇA 55/292)

dünner olurdu hindi, bi balo çıkmış işde, bi baloyla iş bitiyoru (FA 20/1709)

hayat ğolayladıķça ğolayladıķça ürünü olmayoru, çok zor şartlarda yetişiyor abi şu anda herşey (FA 26/1973)

–{mXyo(r)}:

ama şimdi şu anda olsa bulunmēcek de, şimdi aslında para bulunmayo yani (AA 13/20)

hindi yeni ğālar bön ğarıyolā yarın dōküyolā, onuñ dadı olmēyóru (AA 1/50)

işde her taraf tabi ħaķ aranıyor emme ħaķlar verilmiyo, çok zor alınıyo (AA 14/46)

ama tabi bunu da devlet bize şey *verméyo*, yardım *verméyo* (AA 14/26)

şimdi evlā *almáyo* geliniñ eşyāsına, evler *almáyo* (AA 35/21)

bayā bi adamdan bile hayır olmāyı, bayā bi adamdan bile hayır *beklenmāyi* (ÇA 58/117)

şimdi zāten kendi kendine annaşdımīdı adam anasını bubasını bile *dinlemyo*, hadi yallah (ÇA 63/4)

gübre çıkdı dadı bozuldu ne de olsa esgi datları *dutmār* (FA 3/340)

–[maz]:

ğarıncı gibi malımız vardı. hindi biceci *bulunmaz* işde (AA 22/153)

Miktar zarfı:

bugün o dersler hiç yok, ort okulda okuyan çocā, tabiyat nedir, dēyoñ tabiyatı *daha* bilmiyor (FA 6/630)

Zaman zarfı:

bugün onnar süper devlet, bize cenab allah harp vèrmemişdir *halā daha* geriyiz yani (FA 6/659)

Soru zarfı:

hindi az acık Nāfada çalışannar benile beraber benile çalışān arkdāşlār bütün aylık alıyomuş, ben senelerce çalışdım bené *niye* vermiyolar aylık (AA 4/150)

İsimler:

el hindi para ğazanmak çok *zor* dayım (ÇA 61/304)

şimdiki zamanda para ğazanmak tāa *zor*, tā *zor* (ÇA 61/307)

bugün onnar süper devlet, bize cenab allah harp vèrmemişdir *halā daha* geriyiz yani (FA 6/659)

Olumsuz isim cümleleri:

dadı *yōk* duzu *yok* (AA 1/55)

asgerliñ şimdik ğıymatı *yok*, bizden eveli de *yoğudu* (AA 12/165)

bu arada haşgımızı vermediler sigorta *yok*, sendika *yok* (AA 14/43)

tabi u zamanda da vatandaşda da pek grg ve çalışma *yok* tabi (AA 17/50)

sna şindiki gibi traşdr *yok*, gbre *yok* (AA 17/59)

ble gz almada, gz satmada ana babanınn sz sz, şimdiki gencler gibi *değil*.
ne derse o olacak (AA 22/154)

şimdi le olmy ki lum gelin dmt gelin içeri giriyo, *ne* yağı v *ne* bi şey
(AA 23/61)

işde bordan u zamanda u devirde araba *yok*, tokdur *yok*, undan sonra bi şey *yok*
(A 51/58)

şimdiki paranın bir değeri *yok*, paranın değeri *yok* şindi (A 55/201)

hayır sever adamlar çoğ evveli, şimdi *yok* (FA 3/322)

bugn o dersler hiç *yok*, ort oğulda oğuyan oc, tabiyat nedir, dyon tabiyatı
daha bilmiyor (FA 6/630)

hindi ymişe balarda bağan *yok*, eden *yok*, le para mara zten *yok* (FA
20/1707)

Retorik soru cmleleri:

ul para *nrde* u zaman y, ule para *nerde* y (AA 17/75)

yo’lu’ var tabi bizim zamnımızda ble bollu’ *mu* v (AA 35/18)

u zamannarı *nerde* para *nerde* yav (A 49/49)

u zaman bu geçim olur *mu*, olmaz tabi, geçim olmaz (A 55/287)

1.3.8. Sitem Kipliği

Gncel Trke Szlk’te (<https://sozluk.gov.tr>) “Bir kimseye, yaptığı bir hareketin veya sylediği bir szn znt, alınganlık, kırgınlık vb. duygular uyandırdığını fkelenmeden belirtme” anlamına gelen sitemin kiplik işaretleyicisi *kıymeti olma-* fiilidir. Bu fiile vurgu eklenerek sitem anlamı glendirilir:

demek ki gmandanım seni benim yanımda benim seni yanımda hiç
gymatım yoğumuş (A 61/21)

1.3.9. Pişmanlık Kipliği

–{(y)ā̄}, –[yā], –[yā], –[meyā̄], –[meyē] biçimbirimleri pişmanlık işaretlemektedir. Bu biçimbirimler tek başına kullanılabilceği gibi, güçlü bir pişmanlık kiplik işaretleyicisi olan *keşke*yle birlikte de kullanılabilir.

yalıñız ğāri *keşke* dēyom *okuyāydim* dēyon (AA 6/48)

oқulu nērde görceñ ğāri bir ay ik ay *okuyādık* (AA 28/56)

keşge bubası *ölmeyāydin* de unuñ evletleri *ölādin* de bi ğarı tā *alādin* da *evlenādi keşge* kendi *ölmeyādi* (ÇA 58/28)

hāyır kendi ölmese de *keşge* evletleri *ölādi* (ÇA 58/29)

var cehenneme ğadar ğoca *arayāydiñ* da u sülālanıñ içine *gelmeyēydiñ* de beni de Musa Pelivan ora *getirmeyādin* de ben de bora *gelmeyādim* (ÇA 58/79)

1.3.10. Sonradan Farkına Varma Bildiren Kiplik

–{mİş} biçimbiriminin kiplik anlamlarından biri de bir durumun farkına sonradan varılmasıdır:

biz yani u günnerde çok *şaşgınmışız* (AA 12/251)

vallağ billağ beş kilölük balyozdan *fazlāmış* bu (ÇA 54/350)

ötü yanda ğıydısa bi dā varmış, görmemişiz, u *meydandāmış* (ÇA 57/66)

demek ki ğumandanım seniñ benim yanımda benim seniñ yanıñda hiç ğıymatım *yoğumuş* (ÇA 61/21)

Bir örnekte bu anlam *halbikisem* sözcüğüyle sağlanmışır:

halbikisem tam *dutmazmış* (ÇA 54/54)

1.3.11. Yalvarma Kipliği

Yoğun, ileri derecede isteme bildiren ve ısrar taşıyan yalvarma cümlelerinde dinleyici üzerinde istenilen etkiyi uyandırmak için sık sık *ne olursun*, *Allah aşkına*, *yalvarıyorum*, *kurbanın olayım*, *Allah rızası için* vb. kiplik sözler kullanılır (Aslan Demir, 2007, s. 182)

İncelenen metinlerde *ne olur* yalvarma kiplik sözüyle karşılaşılmıştır:

ne olur, eşeklerimiziñ yükünü *dutuveseñ* (ÇA 43/2)

Hiçbir kiplik söz kullanılmadan, yalnızca –[ma] biçimbirimi ve vurgu kullanılarak da yalvarma kipliği sağlanabilir:

Süleyman ābi *yapma* falan diye yalvarışdılar bana (ÇA 54/388)

1.3.12. Dua Kipliği

İnşallah ünlemi dualarda karşımıza sıklıkla çıkan bir kiplik işaretleyicisidir:

İnşallah ünlemi, konuşurun gerçekleşmesini veya gerçekleşmemesini çok istediği dilekleriyle birlikte kullanılır. Konuşur isteğinin içeriğini belirttikten önce ya da sonra *inşallah* ünlemini tümcesinde ifade eder (Türk, 2019, s. 92).

İncelenen metinlerde *inşallah* ve *işallah* şekillerinde karşımıza çıkmaktadır:

ħatdā ħatdā ħazālī bi aday da bi şeylīmiz var durumumuz var, *inşallah* bu da gerçekleşir (AA 17/6)

işallah una düşürmez (FA 2/139)

1.3.13. Rica Kipliği

Rica kipliği bir örnekte –[misin] ile işaretlenmiştir:

adınızı soyadınızı söyler *misiniz?* (FA 1/9)

1.3.14. Umursamama Bildiren Kiplik

Bir durum karşısında gösterilen umursamama hâli –{sA} ... –[siñ], –[sAm] ... –{Im} morfo-sentaktik yapılarıyla işaretlenmiştir. Kiplik anlamın sağlanmasında bir diğer önemli unsur ise vurgudur:

atarsam atarım atmazsam giderim (AA 2/23)

giderse gitsiñ, başğa ğız mı yok (AA 11/11)

beni *indirilerse* tirenden *indirsiniñler* (ÇA 55/94)

1.3.15. Öfke/Kızgınlık Kipliği

Öfke/kızgınlık ifade eden kipliğin en belirgin unsuru ünlemler ve vurgudur:

sen varmadıñ oraya *yāv*, sen nere varıyoñ oraya, varmadıñ işde (ÇA 53/56)

bu öküz benim *voyn* sen dëllendiñ mi? (FA 1/92)

ola netceñ eliñ *dū*'nünü (FA 5/497)

sizden çekdimi sümüklü çocuklardan çekmedim (ÇA 70/7)

1.3.16. Hesap Sorma Kipliği

Niye soru zarfının kiplik anlamlarından biri de hesap sormaktır. Vurgu da bu kiplik işaretleyicisini güçlendirir:

kadınlarımız erkeklerden *dahā* bilinlidir. kadınlarımız birbirlerine bakarak gömşularınıñ hareketlerini hızlandırır. eşini hızlandırır ve evlatlarını hızlandırır. Āmet dikdi tütünü sen *neye* ğaldıñ. o dikdi sen *né* dikmiyosuñ. sen o ğadar neye çalışmadıñ, iyi tütün yapmadıñ, o iyi satdı sen *niye* satmadıñ (AA 3/50)

1.3.17. Harekete Geçirme Kipliği

Ħadi, *ĥaydi* ünlemleri en belirgin harekete geçirme kiplik ifadesidir:

ĥaydi kızlar kına *yaqalım* (AA 15/116)

ĥadi u para küpecini ikimiz alām *gelām üleşām* (AA 1/161)

ĥadi baqalım yörü gine (ÇA 42/48)

1.3.18. Tavsiye Kipliği

Tavsiye verme kiplik anlamı işaretleyicilerinden biri Ø biçimimidir:

ule seb bunu başğa yere *baq* ğāri, bunnarın ki başğa, bunnarın ki başğa (AA 4/116)

vallā gece *getmeñ*, gündüz *gediñ* rezil *olmañ* (ÇA 54/156)

yalıñız kırk yaşını geçinc ādar, kendiñiz *gollañ* (FA 4/407)

kendiñiz pēriz *ētdiriñ*, ēñizde bi şey *bulundurmañ* (FA 4/408)

–{mAll} biçimbirimi de tavsiye kipliği işaretler:

düşündü düşündü dayım ya dedi bizim iyēn muhtarı *ellemeli* (ÇA 43/59)

ya da çocā varıp *sormalı* (ÇA 43/60)

sen kendiñ mi geldiñ yoğsa kim getirdi seni boraya diye *sormalı* (ÇA 43/60)

kendim geldim derse hiç bi şey démeden *dönüvmeli* (ÇA 43/61)

ya da muhtarı sen kimiñ nesini nere teslim etdiñ dēp unu *gıvırmalı* bi kere (ÇA 43/61)

bōle çalışgana maşallah *démeli* (FA 33/2501)

1.3.19. Tehdit/Uyarı Kipliği

Tehdit/uyarı kipliği işaretleyen en belirgin sözcüklerden birisi *sakın* sözcüğüdür:

a ğari *sakın* alığōru bi şeyi (AA 1/12)

–[erin] biçimbirimi de vurguyla kullanıldığında tehdit/uyarı işaretlemektedir:

o zaman *döverin* ğari (AA 7/45)

1.3.20. Bōbürlenme Kipliği

Genellikle bağlam ve vurguyla işaretlenen bōbürlenme kiplik ifadesinde *ben* zamiri özellikle vurgulanır:

inanmazsıñ Angara gibi yerde İsdanbul’dan Hārbiye Okulunun yüzbaşısına bağalı boşaltdırdım *ben* (AA 12/137)

ben orda dikkatlıyım aynen daqtım sökerken de aynen şey etdim dağarğa da (ÇA 70/66)

1.3.21. Kasıtlılık Kipliği

Güncel Türkçe Sözlük’te (<https://sozluk.gov.tr>) “bilerek, isteyerek, kasten” anlamına gelen *mahsus* sözcüğünün *māsıs* biçimi kasıtlılık kiplik anlamını işaretler:

ben de *māsıs* çinemi hōle e’men içine so’dum (AA 1/6)

SONUÇ

Güneybatı Anadolu Ağızları üzerine hazırlanmış metinler üzerinde Palmer'ın (2001) sınıflaması göz önünde bulundurularak yapılan incelemede ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Bilgi kipliğinin belirsizliği ifade eden alt türü olan olasılık-kurgu kipliğinde ortaya atılan yargının gerçekleşmesi ihtimale bağlıdır.

1.a. İhtimal anlamı dört örnekte –[abil] biçimbirimiyle sağlanmıştır.

1.b. Dört örnekte –{mİşTİr} biçimbirimiyle de ihtimal anlamı sağlanmış, bu örneklerin ikisinde ihtimal *belki*yle güçlendirilmiştir.

1.c. Üç örnekte **herhâlde** zarfının **heral**, **heralda**, **heraldada** biçimleriyle ihtimal anlamı sağlanmıştır.

1.d. İki örnekte *galiba* zarfıyla konuşucunun tahmini sonucu ulaşılan bir ihtimal belirtilmiştir.

1.e. Bir örnekte ihtimal anlamı **belki** zarfıyla sağlanmıştır.

1.f. *Bil-* fiilinin olumsuzluk biçimbirimiyle *bilmem*, *bilmiyon* şekillerinde kullanılması belirsizlik işaretler.

1.g. *Kim bilir* ifadesi de bir durumun belirsizliğini vurgular.

2. Çıkarım kipliği gözlemlenebilir kanıtlardan yapılan çıkarımı ifade eder.

2.a. İncelenen metinlerde bir örnekte çıkarım kipliği –[mişdir] biçimbirimiyle;

2.b. Bir örnekte **demek ki** bağlacıyla sağlanmıştır.

3. Varsayım kipliği, genel olarak bilinen bilgilerden ve edinilen deneyimlerden yola çıkılarak varılan, henüz gerçekleşmemiş sonucu ifade eder.

3.a. Varsayım anlamı metinde geçen örneklerde –[sa] biçimbirimiyle ve *eğer ...* –{sA} morfosentaktik yapısıyla sağlanmıştır.

4. Aktarım kipliğinin ilk türü olan ikinci elden aktarım kipliğinde konuşur, bilgiyi olaya bizzat şahitlik eden ikincil bir kaynaktan almaktadır.

4.a. Örneklerde ikinci elden aktarım –{mİş} biçimbirimiyle sağlanmıştır.

5. Üçüncü elden aktarım kipliğinde üçüncü elden alınan, ne olayı aktaran kişinin ne de konuşucunun tanıklık etmemiş olduğu bilgi aktarılır.

5.a. Örneklerde –{mIş} biçimbirimi kullanılmıştır.

5.b. İki örnekte ise *duy-* fiiliyle olayın bizzat şahidi olmayan birilerinden elde edilen, kaynağı belli olmayan bilgi aktarılmıştır.

6. Kurgusal metinlerin aktarılması genel aktarım olarak sınıflanır.

6.a. Metinlerden elde edilen tüm örneklerde genel aktarım kipliğinde –{mIş} biçimbirimi kullanılmıştır.

7. Görsel kiplik, duyumsal kipliğin konuşucunun bizzat görerek tanıklık ettiği türüdür.

7.a. Görsel kanıtların en belirgin olarak işaretlenmesi *gör-* fiiliyle sağlanır.

7.b. Bir örnekte görsel kiplik –{dI} biçimbirimiyle sağlanmıştır.

8. Görsel olmayan kiplik türünde görsellik dışında kalan diğer duyulardan elde edilen kanıtlar kullanılır.

8.a. Bu duyular *düşün-*, *hatırla-*, *unut-* olarak sıralanabilir.

9. İşitsel kiplik, konuşucunun bizzat kendi kulaklarıyla işiterek şahit olduğu olayları aktardığı kiplik türüdür.

9.a. Örneklerde konuşucu olayı *duy-* fiilini kullanarak aktarmış, bu örneklerin birinde iddiasını *gulaqlarımula* zarfını kullanarak kuvvetlendirmiştir.

10. Yükümlülük kipliğinin harici bir kaynaktan yani bir dış otoriteden edinilen izinle ilgili olan türü izin kipliğidir.

10.a. İncelenen metinlerde üç örnekte izin anlamı –{(y)Abil} biçimbirimiyle sağlanmıştır.

10.b. –[sıñ] biçimbirimi bir örnekte üçüncü kişiye verilen izin kiplik anlamı sağlamıştır.

10.c. –{mAz} ve –[māl] biçimbirimleriyle izin vermeme anlamı sağlanmıştır.

11. Harici bir kaynak tarafından yüklenen zorunluluğu ifade eden kiplik türü zorunluluk kipliğidir.

11.a. Zorunluluk kipliği –{mAlI} biçimbirimiyle sağlanmıştır.

12. Emir kipliği bir dış otoriteden alınan doğrudan emirle ilgilidir.

12.a. İncelenen metinlerde emir kipliği II. tekil kişide Ø, [cāsīñ], [casīñ], [cēsiñ], [ceksiñ] biçimbirimleriyle; III. tekil kişide –{sIn}, –{sIñ}; II. çoğul kişide –{In}, –{Iñ}, III. çoğul kişide –{sIñ}, –[sınnar] biçimbirimleriyle kullanılmıştır.

13. Devinim kipliğinin ilk türü olan yeterlilik kipliği bireyin kendi yeterliliği ya da yetersizliğiyle ilgilidir.

14. Yeterlilik kipliği bireyin kendi yeterliliği ya da yetersizliğiyle ilgilidir.

14.a. İncelenen örneklerde yeterlilik kipliği –{(y)Abil} biçimbirimiyle, olumsuz ise –{(y)AmA}, –[emā], –[émē], –[emē] biçimbirimleriyle sağlanmıştır.

15. Devinim kipliğinin ikinci türü olan istek kipliği içsel merkezli bir isteği ifade eder.

15.a. İncelenen metinlerde istek kipliği I. tekil kişide –{An}, –[ām], –[ām], –[ān], –[ān], –[ān], –[em], –[ēn], –[sem], –[uun], –{mAm}; II. tekil kişide Ø; III. tekil kişide –{sIn}, –{sIñ}; I. çoğul kişide –{AlIm}, –[ām], –[ām]; III. çoğul kişide –[siñler] biçimbirimleriyle gösterilmiştir:

16. Başlangıç kipliği cümleye artık, bundan böyle anlamı verir:

16.a. Başlangıç kipliği örneklerde *gayrı* zarfının *gayrı*, *gāri*, *gā* biçimleriyle işaretlenmiştir.

16.b. Başlangıç kipliği işaretleyen *keri* sözcüğü altı örnekte +[dan] biçimbirimiyle morfo-sentaktik yapı oluşturmuştur.

17. Eylemin artık sürdürülmediğini ifade eden bitiş kipliği de başlangıç kipliği gibi *gayrı* zarfıyla işaretlenir.

17.a. Örneklerde *gāri* biçiminde kullanılmıştır.

18. İki eylemin birbirine paralel olarak meydana geldiğini ifade eden paralellik kipliği;

18.a. –[yesi] ... *barabar* morfo-sentaktik yapısıyla işaretlenir.

19. Retorik soruların tespit edilen işlevlerinden biri olumsuzluk bildirmektir.

19.a. Örneklerde –{mI} soru edatı gerçek bir cevap için değil, olumsuzluğu, yokluğu ve imkansızlığı vurgulamak için kullanılmıştır.

20. Yaklaşma kipliği eylemin gerçekleşmeye yakın olduğunu ancak gerçekleşmediğini ifade eder.

20.a. Bir örnekte *neredeysse* ... –[mek üzere] morfo-sentaktik yapısıyla sağlanmıştır.

20.b. *Gibi* edatı da yaklaşma kipliği bildirir.

21. Bir durumu ısrarla reddetme birtakım kiplik işaretleriyle işaretlenebilir:

21.a. –[mācen], –[mecen], –[mēcen] biçimbirimleri bir durumu ısrarla reddetmeyi ifade eder.

21.b. Bu kiplik anlamı bildiren en önemli unsurlar bağlam ve vurgudur. Cümleler bağlam içinde belirli bir vurguyla okunduğunda kiplik anlam belirginleşmektedir.

22. İnsanın memnuniyetsizliğini, hoşnutsuzluğunu karşısındakine sızlanarak, şikâyet ederek anlatması işi olan yakınma kipliği birkaç farklı kiplik işaretleyicisiyle işaretlenmiştir.

22.a. İncelenen örneklerde biçimbirimlerin tek başlarına yakınma kipliğini karşılamadıkları, sözlükbirimlerle ve/veya olumsuzluk biçimbirimiyle desteklendiklerinde yakınma anlamını karşılar duruma geldikleri gözlenmiştir.

22.b. On altı örnekte yakınma biçimbirimlerle işaretlenmiştir.

22.c. *Daha* miktar zarfı bir örnekte yakınma işaretlemiştir.

22.d. Bir örnekte *halā daha* zaman zarfı yakınma işaretlemiştir.

22.e. *Niye* soru zarfı bir örnekte yakınma kiplik anlam belirtmiştir.

22.f. Yakınma kipliği üç cümlede isimlerle işaretlenmiştir.

22.g. *Yok* ve *değil*'le kurulan on iki isim cümlesinde yakınma kiplik anlama rastlanmıştır.

22.h. Retorik soru cümleleriyle sağlanan yakınma kiplik anlama dört örnekte rastlanmıştır.

23. Sitem birkaç farklı kiplik işaretleyicisiyle işaretlenebilir:

23.a. Sitemin kiplik işaretleyicisi *kıymeti olma-* fiildir.

23.b. Bu fiile vurgu eklenerek sitem anlamı güçlendirilir.

24. Bir durumdan ya da bir olaydan duyulan pişmanlık farklı kiplik işaretleyicileriyle belirtilebilir:

24.a. $-\{(y)\bar{a}\}$, $-[y\bar{a}]$, $-[y\bar{a}]$, $-[mey\bar{a}]$, $-[mey\bar{e}]$ biçimbirimleri pişmanlık işaretlemektedir.

24.b. Bu biçimbirimler tek başına kullanılabileceği gibi, güçlü bir pişmanlık kiplik işaretleyicisi olan *keşke*yle birlikte de kullanılabilir.

25. Bir durumun sonradan farkına varılması bazı işaretleyicilerle belirtilebilir:

25.a. $-\{m\bar{I}\}$ biçimbiriminin kiplik anlamlarından biri de bir durumun farkına sonradan varılmasıdır.

26. Yoğun, ileri derecede isteme bildiren ve ısrar taşıyan yalvarma cümlelerinde birtakım kiplik sözler kullanılır:

26.a. İncelenen metinlerde *ne olur* yalvarma kiplik sözüyle karşılaşılmıştır.

26.b. Hiçbir kiplik söz kullanılmadan, yalnızca olumsuzluk biçimbirimi $-[ma]$ ve vurgu kullanılarak da yalvarma kipliği sağlanabilir.

27. *İnşallah* ve *işallah* ünlemleri dua bildiren örneklerde karşımıza çıkan kiplik işaretleyici sözcüklerdir.

28. Rica kipliği bir örnekte soru ekiyle işaretlenmiştir:

28.a. $-[m\bar{i}n]$ soru eki bir örnekte karşımıza çıkmıştır.

29. Bir durum karşısında gösterilen umursamama hâli kiplik işaretleyicileriyle belirtilebilir:

29.a. $-\{sA\}$... $-[si\bar{n}]$, $-\{sAm\}$... $-\{Im\}$ morfo-sentaktik yapılarıyla işaretlenmiştir.

30. Öfke/kızgınlık ifade eden kipliğin en belirgin unsuru ünlemler ve vurgudur:

30.a. *yāv*, *voyn*, *ola* ünlemleri metinlerde karşılaşılan öfke/kızgınlık kiplik ifadeleridir.

- 31.** Soru zarfları kullanılarak hesap sorma mümkündür:
- 31.a.** Bir örnekte *niye* soru zarfı hesap sorma amacıyla kullanılmıştır.
- 31.b.** Vurgu da bu kiplik işaretleyicisini güçlendirmiştir.
- 32.** Ünlemlerle harekete geçirme mümkündür:
- 32.a.** *Hadi, haydi* ünlemleri en belirgin harekete geçirme kiplik ifadesidir.
- 33.** Bir konuda tavsiye verme birkaç şekilde karşımıza çıkmıştır:
- 33.a.** Tavsiye vermek için dört örnekte \emptyset kullanılmıştır.
- 33.b.** Altı örnekte **–{ mAlI} biçimbirimi tavsiye kipliği iaretlemiştir.**
- 34.** Tehdit/uyarı kipliği farklı işaretleyicilerle işaretlenebilir:
- 34.a.** Tehdit/uyarı bildiren en belirgin sözcüklerden birisi *sakındır*.
- 34.b.** –[erin] biçimbirimi de vurguyla kullanıldığında tehdit/uyarı işaretlemektedir:
- 35.** Böbürlenme ifadesi birkaç farklı şekilde işaretlenebilir:
- 35.a.** Böbürlenme kipliği genellikle bağlam ve vurguyla işaretlenir.
- 35.b.** Böbürlenme kiplik ifadesinde *ben* zamiri özellikle vurgulanır.
- 36.** Kasıtlılık kipliği bilerek, isteyerek, kasten anlamını belirtmektedir.
- 36.a.** *Mahsus* sözcüğünün *māsis* biçimi bir cümlede kasıtlılık kiplik anlamı işaretlemiştir.

Tablo 7. Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kiplik İşaretleyicileri

				Biçimbirimler	Sözcükler	Biçimbirim + Sözcük	
Önerme Kipliği	Bilgi Kipliği	Olasılık-Kurgu		-[abil], -{mİşTİr}	<i>belki, herhâlde, galiba, kim bilir, bilme-</i>	-{mİşTİr} + <i>belki</i>	
		Çıkarım		-[mişdir], -(A)r	<i>demek ki</i>		
		Varsayım		-{sA}		<i>eğer</i> + -{sA}	
	Kanıtsallık Kipliği	Aktarım	İkinci Elden	-{mİş}		<i>duy-</i>	
			Üçüncü Elden				
			Genel				
Duyumsal		Görsel	-{dI}		<i>gör-</i>		
		Görsel Olmayan		<i>düşün-, hatırla, -unut-</i>			
İşitsel	<i>duy-</i>		<i>gulaqlarımula</i> + <i>duy-</i>				
Eylem Kipliği	Yükümlülük Kipliği	İzin	-{(y)Abil}, -[sİn], -{mAz}, -[māl]				
		Zorunluluk	-{mAlI}				
		Emir	Ø, -[cāsİn], -[casİn], -{sIn}, -[cēsİn], -[ceksİn], -{sİn}, -{In}, -{İn}, -[sİnnar]				
	Devinim Kipliği	Yeterlilik	-{(y)Abil}, -{(y)AmA}, -[emā], -[émē], -[emē]				
İstek		-{An}, -[ām], -[ām], -[ān], -[ān], -[ān], -[em], -[ēn], -[sem], -[uun], -{mAm}, -{sIn}, -{sİn}, Ø, -{AlIm}, -[in], -[İn], -[sİnler]					
Diğer Kiplikler	Başlangıç Kipliği			<i>ğayrı, ğāri, ğā</i>	+{dan} + <i>keri</i>		
	Bitiş Kipliği			<i>ğāri</i>			
	Paralellik Kipliği				-{yesi} + <i>barabar</i>		
	Retorik Soruyla Olumsuzluk Kipliği		-{mI}				
	Yaklaşma Kipliği				<i>neredeysse</i> + -mek üzere		
	İsrarla Kabul Etmeme Kipliği		-[mācen], -[mecen], -[mēcen]				
	Yakınma Kipliği		-{(I)yor}, -{m(I)yor}, -{mAz}, -[mu]	<i>niye, zor, geri, yok, değil, ne ... ne, niye, halā daha, daha, nerde</i>			
	Sitem Kipliği			kıymeti olma-			
	Pişmanlık Kipliği		-{(y)ā}, -[yā], -[yā], -[meyā], -[meyē]	<i>keşke</i>			
	Sonradan Farkına Varma Kipliği		-{mİş}	<i>ħalbikisem</i>			
	Yalvarma Kipliği		-[ma]	<i>ne olur</i>			
	Dua Kipliği			<i>işallah, işallah</i>			
	Rica Kipliği		-[misin]				
	Umursamama Kipliği		-{sA} ... -[sİn], -[sAm] ... -{Im}				
	Öfke/Kızgınlık Kipliği			<i>yāv, voyn, ola</i>			
	Hesap Sorma Kipliği			<i>niye</i>			
	Harekete Geçirme Kipliği			<i>ħadi, ħaydi</i>			
	Tavsiye Kipliği		Ø, -{mAlI}				
	Tehdit/Uyarı Kipliği		-[erin]	<i>sakin</i>			
	Böbürlenme Kipliği			<i>ben</i>			
Kasıtlılık Kipliği			<i>māsıs</i>				

KAYNAKÇA

- Akerson, F., (1994), “Türkçede Yüklem, Görünüş, Zaman ve Kip”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, VIII. Dilbilim Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aksan, D., (1980), *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Cilt II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Altun, H. O., (2009), *Türkçede Soru* (yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan Demir, S., (2007), *Türkiye Türkçesinde İsteme Anlam Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme* (yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Auwers, J.; Plungian, V. A., (1998), “Modality’s Semantic Map”, *Linguistic Typology* 2, Walter de Gruyter, ss. 79-124.
- Benzer, A., (2021), *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, Eğitim Yayınevi, İstanbul.
- Boland, J. H. G., (2006), *Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition*, Vol. 1., Lot, Utrecht.
- Bybee, J.; Fleischman, S., (1995), “An Introductory Essay”, *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia, ss. 1-14.
- Bybee, J.; Perkins, R. ve Pagliuca, W., (1994), *The Evolution Of Grammar: Tense, Aspect And Modality in The Languages Of The World*, University Of Chicago Press, Chicago.
- Cevizci, A., (2005), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Coates, J., (1983), *The Semantics of Modal Auxiliaries*, Croom Helm, London.
- Corcu, D., (2003), *A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkish* (yüksek lisans tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De Haan, F., (1997), *The Interaction of Modality and Negation: A Typological Study*, Routledge, New York.
- De Haan, F., (2006), “Typological Approaches to Modality”, *The Expression Of Modality* (Ed. W. Frawley), Mouton De Guyter, Berlin, ss. 27-69.
- Demirci, K., (2021), *Türkoloji İçin Dilbilim: Konular, Kavramlar, Teoriler*, Anı Yayıncılık, Ankara.

- Demirel, M. V., (2018), *Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması* (yayınlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Derin, İ., (1995), *Acıpayam ve Çameli (Denizli) İlçeleri Ağızları (İnceleme – Metin – Sözlük)* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dilaçar, A., (1971), “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 83-145.
- Dinar, T., (2020). “Kiplik” (Edit. Erdoğan Boz). *Türkçede Dilbilgisel Ulamlar*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Downing, A.; Philip, L., (2002), *A University Course in English Grammar*, Routledge, London.
- Erk Emeksiz, Z., (2008), “Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller”, *Dil Dergisi*, S. 141, ss. 55-66.
- Ergin, M., (2009), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, N. A., (2001), *Fethiye Ağzı (Metin, Derleme ve İnceleme)* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Muğla Üniversite, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Frawley, W., (1992), *Linguistic Semantics*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Broadway, Hillsdale, New Jersey.
- Hirik, S., (2013), “Türkçede Kip-Kiplik Terimleri ve Tanımları Üzerine”, *Bengü Belak: Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (Ed. Bülent Gül), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 243-252.
- Huber, E., (2013), *Dilbilime Giriş*, Yabancıdil Yayınları, İstanbul.
- Hünerli, B., (2012), “Türkiye Türkçesi Ağızlarında “Keri (Geri)” Sözcüğünün Eskicil Bir Kullanımı”, *Turkish Studies - Language*, 7(2), ss. 597-604.
- İmer, K.; Kocaman, A.; Özsoy S., (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Jespersen, O., (1924), *The Philosophy of Grammar*, The University Of Chicago Press, New York.
- Kamacı Gencer, D., (2018), *Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği* (yayınlanmamış doktora tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Karaağaç, G., (2019), *Türkçenin Dilbilgisi*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- Kerimoğlu, C., (2021), *Kiplik ve Kip*, Pegem Akademi, Ankara.
- Kiefer, F., (1987), “On Defining Modality”, *Folia Linguistica*, Sayı: 21, ss. 67-94.
- Kocaman, A., (1981), “Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, ss. 81-85.
- Korkmaz, Z., (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2019), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Narrog, H., (2005), “On Defining Modality Again”, *Language Sciences* 27, 165-172.
- Narrog, H., (2009), *Modality in Japanese*, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.
- Nordström, J., (2010), *Modality and Subordinators*, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia,
- Nuyts, J., (2006), “Modality: Overview and Linguistic Issues”, *The Expression of Modality* (Ed. W. Frawley), Mouton De Gruyter, Berlin, ss. 1-26.
- Palmer, F. R. (2001), *Mood and Modality*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Salkie, R., (2009), “Degrees of Modality”, *Modality in English Theory and Description*, Mouton De Gruyter, Berlin, ss. 79-104.
- <https://sozluk.gov.tr>
- Torun, Y., (2013), *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Türk, Ş., (2019), *Türkçede Yalvarma Kipliği ve İşaretleyicileri* (yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vardar, B., (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul.
- Von Wright, G. H., (1951), *An Essay in Modal Logic*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Elif Burcu Yalçinkaya

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2015)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (2023)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi

1. İngilizce C1

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

1. Yalçinkaya, E. B.; Dinar, T., (2023), “Güneybatı Anadolu Ağızlarında Yakınma
Kiplik İfadeleri”, Turkish Studies - Language, 18(2), ss. 1429-1449.